

parte agnoscas. Prius tamen audi nostrarum op-
positionum et controversiarum caput, quod maxime
firmum esse videtur.

In calce definitionum ejusque synodi, sumpto a
tertia initio, hæc ad verbum lata et condita sunt :
His lectis statuit sancta synodus, e nemini licere
aliam fidem proferre, aut componere, aut sapere,
aut aliter docere : eos vero qui audent, clericos
quidem deponendos esse, laicos autem anathemate
feriendos. »

Hujus sane sensus, et horum ferme verborum
sunt omnia interdicta. Nos in istis tanquam firmis-
simis, et quæ refelli nequeant, vitabamur, dicentes,
non oportere, ne ipsam quidem veritatem Symbolo
addere, quandoquidem prædictis verbis id vetatur,
minimeque licet. Ad quæ cum valde multæ ratio-
nes a Latinis sint allatæ, inter illas etiam erant
istæ.

*Demonstrationes quod licet verum Symbolo
addere.*

Concilium, seu concilia, non solum aliam fidem
proferre, verum etiam componere velant. Jam
vero, si intelligant aliam fidem componere, pro eo
quod est esse aliis vocabulis Symbolum enuntiatum,
contingit omnes anathemati subjectos esse, qui aliis
quidem vocabulis, eodem vero sensu idem Symbo-
lum ediderunt. Quod fere omnes sancti fecerunt :
sed hoc falsum atque blasphemum est. Non igitur
interdictum est aliis verbis veritati consentientibus
eamdem fidem exponere, sed contrariam fidem con-
scribere, id prohibitum est.

Secundo. Quarta synodus etiam sapere ac do-
cere aliter, eidem subiecit anathemati. Jam vero si
sapere aut docere vocabulis quidem aliis, veritati
tamen consentientibus id prohibet, sub anathemate
erunt, qui suam fidem, quibus sortiti sunt, unus-
quisque vocabulis docuerunt. Singuli enim sancto-
rum, aliis atque aliis verbis eamdem fidem docue-
runt. At enim hoc absurdum est; non igitur voces,
sed oppositi sensus prohibiti sunt; præsertim cum
et sapere ad sensus, non ad verba referatur.

Tertio. Sexta synodus hæc eadem habet, quæ et
quarta. Etiam hoc amplius, inhibet eos qui aliquam
vocum novitatem, hoc est vocabuli inventionem,
inducunt ad eversionem eorum quæ ab illis sancita
sunt. Ex quo apparet illas tantum voces veritas
esse, quæ ad eversionem eorum quæ ab illis lata
et condita sunt: non autem eas quæ non ad ever-
sionem, sed eandem servant intelligentiam, indu-
cuntur.

Præterea. Tertia synodus decernit, non oportere
aliam, præter Nicænam, fidem proferre: alioquin
sub anathemate esse, qui id agant. Symboli vero
secundæ synodi, quo nos modo utimur, nullam
mentionem fecit. Si igitur Symboli secundæ synodi,
tanquam quod diversum sit, alterumque existat a

A Πρὸς δὲ τούτων τῶν ἡμετέρων ἐνστάσεων καὶ
ἀντιλογιῶν τὸ κεφάλαιον καὶ μάλιστα ἰσχυρότερον
ἄκουσον.

Ἴν τῇ τέλει τῶν ὄρων ἐκάστης τῶν συνόδων ἀπὸ
τῆς τρίτης ἀρχομένοιον κεῖνται οὕτω κατὰ ῥῆμα·
« Τούτων ἀναγνωσθέντων, ὤρισεν ἡ ἀγία σύνοδος,
μηδενὶ ἐξεῖναι ἑτέραν πίστιν προφέρειν, ἢ συντι-
θέναι, ἢ φρονεῖν, ἢ διδάσκειν ἑτέρως· τοὺς δὲ τολ-
μῶντας, κληρικοὺς μὲν καθαιραῖσθαι, λαϊκοὺς δὲ
ἀναθεματίζεσθαι. »

Ταύτης τῆς ἐννοίας καὶ τούτων σχεδὸν τῶν ῥη-
μάτων εἰς τὰ κωλύματα πάντα. Ἐπὶ τούτοις ἡμεῖς
ὡς ἀναντιβῆτοις δισχυριζόμεθα λέγοντες, μὴ
δεῖν τῇ συμβόλῃ μηδὲ τὴν ἀληθειαν προσθεῖναι.
Ἐπὶ δὲ διὰ τῶν προειρημένων ῥημάτων κεκώλυται,
καὶ οὐκ ἐξεστὶ. Πρὸς ἃ πάνυ πολλῶν ἐκ τοῦ μέρους
Λατικῶν λόγων ῥηθέντων, ἐν ἐκείνοις ἦσαν καὶ
ταῦτα.

Ἀποδείξει τῶν τῆν ἀληθειαν δεῖν προσθεῖναι
τῇ Συμβόλῃ.

Ἡ σύνοδος, ἢ αἱ σύνοδοι οὐ τὸ προφέρειν μόνον
πίστιν ἑτέραν, ἀλλὰ καὶ τὴ συντιθέναι κωλύει. Εἰ
δὲ τὸ ἑτέραν πίστιν συντιθέναι ἀνατὶ τοῦ ἑτέραις
λέξεσι πεφρασμένον σύμβολον νοοῦσι, συμβαίνει
ὅτι πάντες οἱ ἑτέραις μὲν λέξεσι, τοῖς αὐτοῖς δὲ
νοήμασι, τὸ αὐτὸ ἐκθέμενοι σύμβολον, ὅπερ σχεδὸν
πάντες οἱ ἅγιοι πεποιήκασιν (ἕκαστος γὰρ αὐτῶν,
ἢ οἱ πλείονες, ἐποίησαντο πίστεως ἐκθέσεις ἰδίας),
ὕπὸ ἀνάθεμά εἰπιν. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ψεῦδος καὶ
βλάβημον. Οὐκ ἄρα κεκώλυται τὸ ἑτέροις ῥήμασι
συμφωνοῦσι τῇ ἀληθείᾳ τὴν αὐτὴν πίστιν ἐκθεῖναι,
ἀλλὰ τὸ ἐναντίαν πίστιν συγγράψαι, τοῦτο κεκώ-
λυται.

Ἔτι ἡ δ' σύνοδος καὶ τὸ φρονεῖν καὶ διδάσκειν
ἑτέρους, ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὑποβάλλει ἀνάθεμα. Εἰ δὲ τὸ
φρονεῖν, ἢ διδάσκειν, λέξεσιν ἑτέραις μὲν, συμφω-
νοῦσι δὲ τῇ ἀληθείᾳ, τοῦτο κωλύει, ὑπὸ ἀνάθεμα
πάντες, οἱ αἷς ἔτυχεν ἕκαστος λέξεσι τὴν ἑαυτῶν
πίστιν διδάσκοντες. Ἐκαστος γὰρ τῶν ἁγίων ἁλ-
λαις καὶ ἄλλαις λέξεσι τὴν αὐτὴν πίστιν διδάσκου-
σιν. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἄτοπον. Οὐκ ἄρα τὰς λέξεις,
ἀλλὰ τὰ ἀντικείμενα νοήματα κεκωλύκασιν. Ἐπεὶ
καὶ ἄλλως τὸ φρονεῖν εἰς τὰ νοήματα ἀναφέρεται,
ἀλλ' οὐκ εἰς τὰς λέξεις.

Ἔτι ἡ ἕκτη τὰ αὐτὰ τε ταῦτα τῇ δ' φησὶ· καὶ
ἔτι κωλύει τοὺς καινοφωνίαν, ἧτοι λέξεως ἐφεύρισιν
εἰσάγοντας πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν διορι-
σθέντων. Ἀφ' οὗ φαίνεται ἐκείνας τῶν λέξεων
κεκωλύσθαι, αἷ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐγκειμένων
εἰσάγονται· οὐ μὴν τὰς μὴ πρὸς ἀνατροπὴν, ἀλλὰ
ταυτὸ νόημα σωζούσας.

Ἔτι ἡ γ' σύνοδος διορίζεται, μὴ δεῖν ἑτέραν
πίστιν προφέρειν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ· εἰ δὲ μὴ
ὕπὸ ἀνάθεμα εἶναι τοὺς τοῦτο ποιούντας. Του δὲ
συμβόλου τῆς β' συνόδου, ἧ ἡμεῖς χρῶμεθα νῦν,
οὐδεμίαν ἐποίησατο μνειάν. Εἰ μὲν οὖν τοῦτο τὸ
τῆς β' συνόδου σύμβολον, ὡς διαφέρον καὶ ἕτερον

315

δ, τοῦ τῆς πρώτης, διὰ τοῦτο οὐκ ἔτυχε μνήμης ὑπὸ τῆς τρίτης συνόδου, ἀμαρτάνομεν ἡμεῖς ἀπύγνωστα νῦν, τῷ μὲν τῆς πρώτης οὐ χριόμενοι, ὃ καὶ μένειν ἀμεταποίητον ἐκύρωσαν οἱ Πατέρες, τῷ δὲ τῆς δευτέρας ἐπ' Ἐκκλησίας τε καὶ ἰδίᾳ πάντες ἀπαγινώσκοντες μόνον. Καὶ ἐσμεν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐπ' ἀνάθεμα. Εἰ δ' ὡς ταυτὸν ἔν σείσιώπηται, φαίνεται ταυτὸν ἔν οὐ τοῖς ῥήμασι (τούτοις γὰρ καὶ πάμπολυ διαφέρει, προσθήκας τε πλείστας ἔχον καὶ ἀφαιρέσεις)· ἀλλ' ἔστι ταυτὸν τοῖς νοήμασι. καὶ ἀμφότερα τὸ τε τῆς πρώτης, τὸ τε τῆς δευτέρας σύμβολον, ὡς ἔν ἠγγήσαντα οἱ τῆς γ' συνόδου πατέρες. Ὡστε καὶ πᾶν σύμβολον τῆν αὐτὴν τῷ τῆς πρώτης ἔννοιαν σῴζον εἶη ἔν ἐκεῖνοις ταυτὴν. Καὶ οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον, ὅταν λέγηται μὴ τοῖς μὲν παραδιδόναι ἕτερον σύμβολον. Ἐτερον γὰρ ἀκούτεον τὸ τῆς ἀντικειμένης ἔννοιος, καὶ οὐχὶ τὸ λέγει διαφέρειν· ἐπειδὴ περ, ὡς εἶρηται, τὸ τῆς δευτέρας, πλείστον ταῖς λέξεσι διαφέρειν τοῦ τῆς πρώτης, οὐκ ἐνομιάζθη ἕτερον εἶναι. Ὡστε συμπεραίνεται, ὅτι τὰ τῆν ἔννοιαν σῴζοντα τῆν αὐτὴν εἶσι ταῦτα, κἂν ταῖς λέξεσι διαφέρωσιν, ἔν τρόπον ἔστι καὶ τῆς β' ταυτὸν τῷ τῆς πρώτης.

Intelligentiam, etiam si verbis differant, eandem esse, quomodo et Symbolum primæ.

Ἐπι ἐκάστη σύνοδος μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑαυτῆς ὅρου, οὐ μόνον τοῦ Συμβόλου, ἀλλὰ τοῦ ἑμπαντος ὅρου, φησί· Τούτων ἀναγνωσθέντων, ἴσμεν ἡ ἀγία σύνοδος μηδὲν ἐξείναι ἕτερον πιστίν προφέρειν. Ὡστε τὸ, τούτων ἀναγνωσθέντων, πρὸς τὸν ὅρον ἀναφέρεται. Καὶ τὸ ἐξῆς ἄρα τὸ, ἕτερον πιστίν μὴ ἐξείναι προφέρειν, πρὸς τὸν ὅρον καὶ αὐτὸ ἀναφέρεται· ἦτοι μὴ ἐξείναι προφέρειν ἄλλην πιστίν παρὰ τῆν ἔν τῷ ὅρῳ ἐγκειμένην τῷ καθόλου, οὐ μόνον ἔν τῷ Συμβόλῳ. Ἄλλ' ὅσον κατὰ τὰ ῥήματα ἡ δ' ἔγραψαν ἕτερα τῆς τρίτης, καὶ ἡ πέμπτη τῆς δ', καὶ οὕτως ἐξῆς. Ὡστε περὶ τῆς καθόλου πιστεως ἔστιν ὁ λόγος, καὶ περὶ τῶν νοημάτων, οὐ περὶ τῶν λέξεων αὐτῶν.

Ἐπι ἡ ζ' σύνοδος οὐδὲ ποιεῖται ὕλωσ μνησίαν συμβόλου, οὔτε τοῦ τῆς πρώτης, οὔτε τοῦ τῆς δευτέρας, ἀλλ' ἀπλῶς ὅρον ἑαυτῆς ἐκθεμένη, ἔν τῷ τέλει φησί, « Τούτοις οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καὶ ἀπὸ τούτων οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν. Εἰ δὲ τις προσθεῖη ἢ ἀφελῶι ἀπὸ ταύτης τῆς πιστεως, ἀνάθεμα εἶη. » Ὡστε ὁ δῆλον ὅτι περὶ πιστεως λέγει, καὶ τῆς κατὰ τὰ δόγματα ἐναντιώσεως. Οὐ γὰρ δὴ κεκώλυκεν ὅρους τῆς Ἐκκλησίας συγγράφασθαι.

Ἐπι, Ἄ τῆ καρδίᾳ εἰς δικαιοσύνην πιστεύομεν, ταῦτα καὶ τῷ στόματι ὁμολογεῖν εἰς σωτηρίαν ὀφείλομεν· εἰ δὲ μὴ, ἀτελής ἡμῖν ἔσται, καὶ ἐξ ἡμισείας ἢ πιστις. Δεῖ γὰρ ὁμολογεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων τὴν πιστίν, εἰ μέλλομεν καὶ αὐτοὶ τυχεῖν ἀναρρήσεως ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ λόγιον αὐτοῦ. Ἄλλὰ τὰ ἀληθῆ ἀνάγκη φρονεῖν· καὶ ἀνάγκη ἄρα ὁμολογεῖν ταῦτα. Ὡστε ἀ ἀνάγκη πιστεύειν, ταῦτα οὐκ ἀνεύθυνον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη ὁμολογεῖν.

Ἐπι, ἔν τοῖς Πρακτικαῖς τῆς τετάρτης συνόδου,

Symbolo primæ, ob eam causam a tertia synodo nulla facta est mentio, inexpiabile scelus nos modo committimus Symbolo primæ non utendo : quod ut maneret immutabile, Patres sauxerunt : secundæ vero tantum Symbolum tum in Ecclesia, tum privatim omnes recitando. Et secundum hanc rationem sub anathemate sumus. Si vero tanquam idem sit, silentio præteritum est, idem esse videtur non verbis (his etenim multum admodum differt, additiones plurimas habens, et ademptiones) ; sed est idem sensu et intelligentia. Quare utrumque Symbolum tum primæ, tum secundæ, veluti unum, Patres tertiæ synodi arbitrati sunt. Quapropter etiam omne Symbolum eandem intelligentiam, quam et Symbolum primæ servans, idem erit atque illa, et nihil facit ad argumentum et rationem illorum qui dicant non audendum aliud Symbolum tradere ; aliud enim subaudiendum, quod sit contrariæ intelligentiæ, non autem quod vocabulis differat : quandoquidem, ut dictum est, Symbolum secundæ synodi, cum multum differat vocabulis a Symbolo primæ, non tamen aliud esse existimatum est. Quare concluditur : Quæ eandem servant, quomodo et Symbolum secundæ synodi, idem

Rursus. Unaquæque synodus, post recitatam totam suam definitionem, non tantum Symbolum, aut : His lectis, statuit sancta synodus, nemini licere aliam fidem proferre. Quare illud : His lectis, ad totam definitionem refertur ; igitur et quod deinceps sequitur, aliam fidem non licere proferre, ad totam definitionem spectat ; hoc est, non licere proferre aliam fidem, præter eam quæ in definitione universali, non solum in Symbolo continetur. Sed quod attinet ad verba, quarta synodus alia scripsit a tertia, et quinta a quarta, et sic deinceps. Quapropter de universali fide est sermo, deque iisdem sententiis, non de ipsis vocabulis.

Præterea septima synodus neque omnino ullam facit mentionem Symboli neque primæ, neque secundæ : sed simpliciter definitione sua edita, et explicata, in fine dicit : « His non licet addere, et ex his non licet adimere. Si quis vero addiderit, et ab ea fide ademerit, anathematisit. » Quare constat eam de fide dicere, et de ea quæ in dogmatibus est, contrarietate. Non enim certe Ecclesiam a definitionibus conscribendis arceat.

Insuper : Quæ corde ad justitiam credimus, hæc etiam ore confiteri ad salutem debemus : sin minus imperfecta nobis erit, et ex dimidio fides. Oportet enim coram hominibus fidem confiteri, si nos quoque volumus coram Patre cœlesti præconium consequi Salvatoris, secundum eloquium ejus. Atqui vera sapere necesse est ; igitur necesse est etiam ea confiteri. Quare, quæ necessario sunt credenda, ea non solum impune, sed etiam necessario sunt confitenda.

Ad hæc in Actis quartæ synodi, in prima actione

expositum est, primum quidem ab Eutychete Symbololum Nicænum. Deinde inserti idem hæreticus Eutyches, super hanc fidem, scilicet Nicænam, definitionem edidisse Ephesiam synodum hujusmodi: Eum, qui præter hanc aliquid addiderit, vel excogitaverit, vel docuerit, poenitis tunc talis subjacere.

Eusebius vero episcopus Dorylensis, qui accusator erat hæretici Eutychetis, hæc audiens exclamavit: Non est talis desultio; non est talis canon id prohibens, mentitus est. Sexcenti vero triginta Patres, qui Chalcedone fuerunt, hoc audientes tænerunt: et Eutychen, utpote qui non pateretur etiam alia sapere præter ea quæ in Symbolo essent Nicæno, alia scilicet numero, non tanquam opposita, condemnarunt. Quare ostenderunt illas tantum voces vetari, quæ sunt contrariæ et adversæ, non autem consentientes. Ecce enim illud ut duabus, et in duabus naturis incommistis Christum post id, quod semel assumpserat, mansisse, aliud cum sit a Symbolo Nicæno, aliud vero illo vocabulis, non intelligentia, tamen cogebant Eutychen illud sapere. Unde apparet Patres non simpliciter aliud prohibuisse, sed opposita.

Illud porro considera diligenter: hæc enim eadem verba tertie synodi, quæ nos producimus, nimirum nemini licere aliam fidem proferre, hæc ipsa pro se Eutyches producebat. Dorylensis vero episcopus, ac tota synodus, Non est talis, dixerunt, canon id vetans; sed cum, quippe qui prave canonem interpretaretur, condemnarunt. Explicabat enim ipsum canonem Eutyches, quemadmodum et nostrates, nimirum existimans omne illud simpliciter prohiberi, quod vel ipsa verborum varietate aliud esset. Quod tamen concilio minime placuit, ob eamque causam eum damnarunt, cum aliam fidem arbitrarentur eam quæ esset contraria, non autem eam quæ verbis quidem differat, intelligentia vero sit consentiens.

Deinde ego etiam memini in explicatione Nomocanonis, quæ sit a Zonara, aliquid tale me vidisse. In eo enim Nomocanone hæc inhibitiō tertie synodi, nimirum: His lectis statuit sancta synodus, et reliqua, inter alios canones tertie synodi continetur, septimusque enumeratur. Ante istum vero est alius sextus canon ejusdem tertie synodi qui excommunicatos facit eos qui audent aliquid labefactare ex statutis atque decretis a synodo. In hoc autem septimo, scilicet, His lectis, statuit sancta synodus nemini licere aliam fidem proferre; anathemate feriuntur, qui canonem transgrediuntur. Movel ergo quæstionem Zonaras (1), cur synodus in sexto canone excommunicatos facit laicos, in septimo eos anathemate percutit? Solvens autem dubitationem, sic habet ad verbum: Magna est differentia, quod aliquis, contra aliquam rem dicat, et quod

(1) Hæc hodie non reperiuntur apud Zonaram locis cit., sed apud Balsamonem in Nomocanone dum exponit canonem sextum concilii Ephesini.

Α ἐν τῇ πρώτῃ πράξει, ἐκτέθειται μὲν πρῶτον ὁ Εὐτύχου ἡ τῶν ἐν Νικαίᾳ Σύμβολον. Εἶτα ἐπιφέρει ὁ αὐτὸς αἰρετικὸς Εὐτύχης, ὅτι ἐπὶ ταύτῃ τῇ πίστει, δηλονότι τῶν ἐν Νικαίᾳ, ὅλον ἐξήνεγκεν ἢ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος· Τὸν παρὰ ταύτην προστιθέντα τι ἢ ἐπινοοῦντα ἢ διδάσκοντα ἐπιτιμίῳ τοῖς τότε ἐγγραφεῖσιν ὑποκεῖσθαι.

Εὐσέβιος δὲ ἐπίσκοπος Δορυλαίου, ὃς ἦν κατήγορος τοῦ αἰρετικοῦ Εὐτύχου, ταῦτα ἀκούσας ἐδόξασεν ὅτι οὐκ ἔστιν ὁρος τοιοῦτος, οὐκ ἔστι κανὼν τοῦτο διαγορεύων, ἐψεύσατο. Οἱ δὲ ἑξακόσιοι τριάκοντα Πατέρες οἱ ἐν Καλκηδόνι, τοῦτο ἀκούσαντες, ἐσώπησαν, καὶ καταδίκασαν τὸν Εὐτύχέα, ὡς μὴ καταδεχόμενον φρονεῖν καὶ ἄλλα παρὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἀλλὰ δηλαδὴ τῷ ἀριθμῷ, οὐχ ὡς ἀντικείμενα. Β Ὡστε ἐδειξαν ἐκείνας τὰς προσθήκας κωλύεσθαι, αἱ εἰσὶν ἐναντῖαι καὶ ἀντικείμεναι, οὐ μέντοι γὰρ τὰς ὁμοφωνούσας. Ἰδοὺ γὰρ τὸ ἐκ δύο φύσεων καὶ ἐν δυσὶ φύσεσιν ἀτυγχύτοις τὸν Χριστὸν μετὰ τὴν πρόσληψιν μείναι, ἕτερον ἢ τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου, ἕτερον δὲ λέγω ταῖς λέξεσιν, οὐ τῇ ἐννοίᾳ· ὅπως ἠνάγκαζον τὸν Εὐτύχη φρονεῖν αὐτό. Ὡστε φαίνεται μὴ τὸ ἕτερον ἀπλῶς τοῖς Πατέρας κωλύειν, ἀλλὰ τὰ ἀντικείμενα.

Σκόπει δὲ τοῦτο ἀκριβῶς. Αὐτὰ γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα τῆς τρίτης συνόδου ἢ προφέρομεν ἡμεῖς, τὸ μηδενὶ ἐξεῖναι δηλαδὴ προφέρειν πίστιν ἑτέραν, αὐτὰ ταῦτα προφέρειν ὁ Εὐτύχης ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὅ δὲ Δορυλαίου ἐπίσκοπος καὶ ἡ σύνοδος δὴ, οὐκ ἔστιν, ἐφασαν, τοιοῦτος κανὼν τοῦτο διαγορεύων· ἀλλὰ καταδίκασαν αὐτὸν ὡς παραξηγούμενον τὸν κανόνα. Γ Ἐξηγεῖτο γὰρ αὐτὸν ὁ Εὐτύχης, ὡς περ καὶ οἱ ἡμέτεροι, δηλονότι πᾶν ἀπλῶς ἕτερον, καὶ ῥηματικὴ ἑτερότης ἢ, νομίζων κωλύεσθαι. Ὅπερ τῇ συνόδῳ ἀπήρесе, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν καταδίκασαν, ἑτέραν πίστιν νομίζοντες τὴν ἐναντίαν, οὐ τὴν ῥήμασι μὲν διαφέρουσιν, ταῖς ἐννοίαις δὲ συμφωνούσαν.

Ἔτι μέμνημαι καὶ ἐγὼ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ Ζωναρά ἐν τῷ Νομοκάνονι τοιοῦτόν τι ἰδόν. Ἐν γὰρ τῷ Νομοκάνονι τοῦτο τὸ κώλυμα τῆς γ' συνόδου, τὸ, Τούτων ἀναγνωσθέντων ὤρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, καὶ τὰ λοιπὰ, κεῖται ἐν ταῖς κανόσι τῆς γ' συνόδου, ἑβδόμος ἀριθμούμενος. Δ Ἡρῶ δὲ τούτου ἔστιν ἄλλος ἕκτος κανὼν τῆς αὐτῆς τρίτης συνόδου, ἀκοινωνήτους ποιῶν τοὺς τολμῶντας παρασαλεύειν τι τῶν ὑπὸ τῆς συνόδου πεπραγμένων. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ ἐβδόμῳ, τῷ, Τούτων ἀναγνωσθέντων, ὤρισεν ἡ ἁγία σύνοδος μηδενὶ ἐξεῖναι ἑτέραν πίστιν προφέρειν, ἀναθεματίζονται οἱ παραβαλόντες τὸν κανόνα. Ἀπορεῖ οὖν ὁ Ζωναράς, διὰ τί ἡ σύνοδος ἐν μὲν τῷ ἕκτῳ κανόνι ἀκοινωνήτους ποιεῖ τοὺς λαϊκοὺς· ἐν δὲ τῷ ἐβδόμῳ ἀναθεματίζει αὐτούς. Καὶ ἐπιλυόμενος τὴν ἀπορίαν φησὶν οὕτως κατὰ ῥῆμα· Μεγάλη ἔστι διαφορά τοῦ ἐναντιοῦσθαι, καὶ τοῦ ἀμφισβῆ-

At fortassis quæ attribuuntur in excusis libris Balsamonis sunt Zonaræ, vel istud Balsamonem accepit a Zonara, cum etiam posterior fuerit.

349

λιν τινά περί τινος πράγματος. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ
 μὲν ἀμφιβάλλων περί τῶν ἤδη καλῶς προκυρωθέν-
 των ἀφορισθῆσεται, ὁποῖον δηλαδὴ βούλεται ὁ ἔκτος
 κανὼν· ὁ δὲ ἐναντιούμενος τοῦτοις, ὡς ἐναντιόφρων,
 ἀναθεματισθῆσεται, ὁποῖον δηλαδὴ βούλεται ὁ ζ' κα-
 νὼν, ἡγουν ὁ ὅρος οὗτος τοῦ κωλύματος. Ὡστε καὶ
 οὗτος ὁ ἐξηγητὴς· ἐτέρην πίστιν ἐνταῦθα τὸ ἐναν-
 τιοῦσθαι καὶ ἐναντιοφρονεῖν ὀνομάζει σαφῶς τε καὶ
 ἀναμφισβόλως.

Ἐτι ἡ ἐν τῷ Τρούλλῳ σύνοδος ἐν τῷ πρώτῳ
 αὐτῆς κανόνι φησὶν· Ὅριζομεν ἀκατηγόρητον τε
 καὶ ἀπαράτριτον φυλάττειν τὴν παραδοθεῖσαν πί-
 στιν ἡμῖν ὑπὸ τῶν αὐτοπτιῶν καὶ ὑπηρετιῶν τοῦ
 λόγου τῶν Θεοκρίτων ἀποστόλων, ἔτι δὲ καὶ τῶν
 τριακασίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἁγίων καὶ μακαρίων
 πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνεληθόντων. Καὶ ἐφεξῆς
 καταριθμεῖ πλῆθος τῶν συνόδων, καὶ διορίζεται, ἵνα
 τὴν παρὰ πασῶν παραδοθεῖσαν πίστιν ἀτρωτον
 φυλάττωμεν. Ἐἴτα τελευταῖον ἐπάγει· Εἰ δὲ τις
 τῶν ἀπάντων μὴ τὰ προειρημένα τῆς εὐσεβείας
 ὀνόματα κρατεῖ καὶ ἀσπάζεται, οὐδ' οὕτω δοξάζει
 καὶ κηρύττει, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας λέγει τούτων
 περὶ, ἔστω ἀνάθεμα, κατὰ τὸν ἤδη ἐκτεθέντα
 τὸν ὑπὸ τῶν προδηλωθέντων ἁγίων καὶ μακαρίων
 πατέρων· καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ καταλόγου ὡς ἀλλό-
 γητος ἐξωθείσθω καὶ ἐκπιπέτω. Ἡμεῖς γὰρ οὔτε
 προσθέμεν τι, οὔτε μὴν ἀφαιρεῖν κατὰ τὰ προορι-
 ζόμενα παντελῶς διαγινώσκομεν, ἢ κατ' ὄντινα οὖν
 δυνήμεθα λόγον.

Οὗτος ὁ κανὼν ἐστὶ σαφῶς ἐξηγησις τοῦ ὅρου τῆς
 ριτῆς συνόδου καὶ τῶν ἄλλων, τοῦ διοριζομένου
 εἶραν πίστιν μηδεὶν ἐξείναι προφέρειν. Λέγει γάρ
 ἡ, Ἐστω ἀνάθεμα, εἰ τις ἐξ ἐναντίας τῶν πατρι-
 ῶν δογμάτων λέγει ἐπιχειρεῖ, κατὰ τὸν ἤδη ἐκτε-
 θέντα ὅρον, τοῦτον δηλαδὴ, τὸν τοῦ κωλύματος.
 Ὡστε οὗτος ὁ ὅρος· τὸ ἐναντία φρονεῖν κωλύει. Καὶ
 οὗ, Ἡμεῖς δὲ οὔτε προσθέμεν, οὔτε ἀφαιροῦμεν τι,
 ἐν τῇ πίστει δηλαδὴ λέγει μὴ προσθεῖναι, καὶ ἀπ'
 αὐτῆς οὐκ ἀφαιρεῖν, οὐκ ἀπὸ συμβόλου. Σύμβολον
 γὰρ ἐνταῦθα οὐκ ἀνέγνω ἡ σύνοδος. Ἀλλὰ περὶ τῶν
 δογμάτων εἰπούσα τῶν συνόδων, ἐπάγει, Οὐτε
 προσθέμεν οὔτε ἀφαιρεῖν τι διαγινώσκομεν· καὶ
 πυνάπτει, Κατὰ τὰ προορισθέντα, ὑπὸ τῶν Πατέ-
 ρων δηλαδὴ. Ὡστε καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν Πατέρες, ὅταν
 λέγωσι μὴ προσθεῖναι ἢ ἀφαιρεῖν δεῖν, οὐ βηματικῶς
 προσθήκας, καὶ ἀφαιρέσεις, ἀλλὰ τὴν ἐναντίον
 νοημάτων ἐν τῇ πίστει προσθήκην κωλύουσι. Διὰ
 τούτου οὖν μόνου σαφέστατά τε καὶ καθαριώτατα τὸ
 ζήτημα λύεται τοῖς φιλονεικεῖν οὐκ ἐθέλουσιν.
 Ἐδουλόμην δύνασθαι γράφειν, ἢ ἔχειν προχείρους
 πάντας, οὓς περὶ τούτου τοῦ ζητήματος ἐξ ἐναντίας
 ἡμῖν οἱ Λατῖνοι προσκόμισαν λόγους· εἶδες γὰρ ἂν
 καὶ πολὺ πλῆθος ἐπιχειρημάτων καὶ μεγάλην ἐχόν-
 των ἰσχὺν καὶ ἀλήθειαν.

Πλὴν ἐπειδὴ καὶ τὰ εἰρημένα οὕτω σαφῶς τὸ
 ζήτημα τέμνουσιν, ὡς τῷ μὲν πρὸς τὴν ἀλήθειαν
 ἀφορῶντι, καὶ ἀνευ φιλονεικίας τε καὶ προλήψεως
 τῶν λεγομένων ἀκούοντι, καὶ ταῦτα ἀρκεῖν· τῷ δὲ
 πρὸς ἔριν καὶ λογομαχίας παρεσκευασμένῳ οὐδὲ

A de ea dabitur. Et propterea, qui dubitat de his
 qua jam recte sunt sancita, excommunicatione pu-
 niendus erit, quod nimirum exigit sextus canon:
 qui vero contra hæc dicit, tanquam contraria sa-
 piens anathemate ferietur; quod scilicet postulat
 septimus canon, videlicet, definitio ista inhibiti-
 onis. Quare et isto interpret, aliam hic fidem mani-
 feste, ac sine ulla dubitatione vocat id, quod est
 contrarium esso, et contraria sapere.

B Postremo, Trullana synodus in primo suo ca-
 none ait: Definimus fidem nobis traditam ab in-
 spectoribus, et famulis verbi a Deo electis apostolis,
 itemque a trecentis decem et octo sanctis et beatis
 Patribus, qui Nicæas convenere, absque ulla novi-
 tate invulneratam inviolatamque servandam esse.
 Ac deinceps omnes synodos enumerat, atque desi-
 nit, ut fidem ab omnibus synodis traditam integram
 custodiamus. Tandem postremo inserit: Si quis vero
 omnium prædicta pietatis dogmata non tenet et
 amplectitur, neque ita sentit et prædicat, sed contra
 ire conatur, anathema sit, juxta expositam jam
 definitionem a prædictis sanctis et beatis Patribus,
 et e Christianorum catalogo tanquam alienus ex-
 pellatur, et excedat. Nos enim neque addere aliquid,
 neque sane adimere, secundum ea que ante desi-
 nita sunt, prorsus intendimus, vel quacunque ra-
 tione potuimus.

C Isto canon perspicue interpretatur definitionem
 tertie synodi et aliarum præscribentem, ne cui
 liceat aliam fidem proferre. Dicit enim, Sit ana-
 thema, si quis adversus patris dogmata ire conatur
 juxta expositam jam definitionem, hanc scilicet,
 inhibitionis. Quare ista definitio contraria sapere
 vetat; et illud: Nos vero neque addimus neque
 adimimus aliquid; nimirum ad fidem, aiunt, se non
 addere, ab eaque non adimere; non a Symbolo;
 Symbolum enim hic non recitavit synodus. Sed
 cum de dogmatibus synodorum dixisset, inserit:
 Neque addere neque adimere aliquid intendimus;
 et subjungit: Secundum ea que ante definita sunt,
 videlicet a Patribus. Quapropter, et qui eos ante-
 cesserunt Patres, cum dicunt, Non oportere ad-
 dere vel adimere, non additamenta et diminutio-
 nes verborum, sed contrariorum in fide sensuum
 interdunt. Ex hoc igitur solo manifeste ac lucu-
 lenter solvitur lis quæsitum, qui nolunt contendere.
 Sane vellem scribere posse, vel mihi, ut omnes
 essent rationes promptæ, quas in contrariam par-
 tem nobis Latini attulero. Vidisses enim et maxi-
 mam copiam argumentorum, et magnam vim ha-
 bentium, atque veritatem.

D Verum, quandoquidem etiam prædicta sic eno-
 date decidunt quæstionem, ut veritatem quidem
 inspicienti, ac sine contentione, et anticipacione
 ea, que dicuntur, audienti vel hæc sola satis sint;
 ei vero qui ad rixam et concertationes verborum

paratus est, ne sexcenta quidem talia sufficiant : unum tantum addens Latinorum argumentum, de his rebus finem faciam.

Est autem etiam hoc gravissimum, et fortissimum, quodque nostrorum evertit in hac questione fallaciam, perpende vero, quaeso, diligenter.

Nos contendimus hanc inhibitionem a tertia synodo primum excogitatam, ut et antea dixi : dixi vero tunc et causam, quod nimirum videremus secundam synodum Symbolo primae multa detraxisse, item multo plura addidisse. Quare non audebamus dicere ante secundam synodum hanc factam fuisse inhibitionem. Si enim hoc diceremus, alterutrum sequi necesse esset, vel Patres secundae synodi contra leges fecisse, et esse sub anathemate ; vel si hoc nefas est dicere, non igitur verborum additamentum, sed contrarias intelligentias impedivisse. Ob id dicebamus, post secundam synodum hoc obstaculum factum fuisse, quod ante ipsam non erat. Quare, si quis a contrario ostenderit ante secundam synodum factum fuisse interdictum, quod tertia synodus dixit, et hsdem ipsis ferme verbis, alterum ex praedictis duobus colligitur. Et quoniam eos sub anathemate esse, maleque fecisse non audeamus dicere, superest secundam, nimirum istud impedimentum, non hunc habere sensum, quem nostri arbitrantur, sed contrariam fidem vetare. Hoc igitur nobis probarunt Latini. Ostensum enim est ab ipsis hanc inhibitionem primo Nicenam synodum primam fecisse hsdem verbis, quibus et tertia, et quae deinceps subsequuta fuerunt. Id vero ita ostenderunt, quemadmodum tu quoque, clarissime vir, qui istorum virorum familiaritate uteris, optime nosti. Ita sunt in suis gestis studiosi ac diligentes, ut non solum in rebus divinis, verum etiam mundanis et politicis nihil eos antiquitatis fugiat. Quare et in urbibus in suis publicis tabulariis, egregia facta omnia litteris consignata, ibique reservata reperies, quae a temporibus, de quibus nulla exstat memoria, gesserint. Hoc itaque maxime omnium et in catholica Ecclesia diligenter observatur : asservantur in hanc usque diem omnia gesta, omnesque fere epistolae antiquorum summorum pontificum.

Protulerunt itaque nobis in antiquissimo libro in membrana scripto epistolam Liberii papae scriptam ad Athanasium Alexandrinum, cujus initium est : Olim et ab initio tantam percepimus a beato Petro apostolorum principe, etc. Deinde ultra pergens, dicit se recepisse epistolam sancti Athanasii, et eam legisse. Postremo subjungit : Fidem vero Niceni concilii in eadem epistola rectam cum invenissemus, magnas Deo gratias retulimus : pro qua non solum vobis compati, simul et persecutionem pati parati sumus, verum necessitate flagitante etiam mori pro Christi nomine non recusaremus, quantumvis haec debiles simus. Praedicta enim sacrosancta Nicæna synodus, quemadmodum legimus, delinquit, nemini licere aliam fidem pro-

Α μωριάκις τωσαῦτα, ἔ· μόνον προσθεῖς ἐπιχείρημα Λατίνων, τοῦ περὶ τούτων λόγου πεπαύσομαι.

Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῶν πάνυ ἰσχυροτάτων καὶ ἀνατρεπτικῶν τῆς τῶν ἡμετέρων περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀπάτης · ἐπίστησον δὲ ἀκριβῶς.

Ἡμεῖς ἰσχυρίζομεθα, ὅτι τοῦτο τὸ κώλυμα πρώτη ἢ τρίτη σύνοδος ἐπενόησεν, ὡς καὶ πρότερον εἶπον. Εἴρημαι δὲ τότε καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι δηλαδὴ ὀρώμεν τὴν δευτέραν σύνοδον ἀπὸ τοῦ τῆς πρώτης συνόδου συμβόλου ἀφελούσαν πλείστα, καὶ προσθεῖσαν ἐπιπλείονα. Διὸ οὐ τολμῶμεν λέγειν, ὅτι πρὸ τῆς β' συνόδου ἦν τοῦτο κακωλυμένον. Εἰ γὰρ τοῦτο εἶπομεν, τῶν δύο ἀνάγκη εἶναι τὸ ἕτερον · ἢ ὅτι παρ' ἡμῶν ἐποίησαν οἱ τῆς β' συνόδου Πατέρες, καὶ εἶναι ὑπὸ ἀνάθεμα · ἢ εἰ τοῦτο βλάσφημον λέγειν, ὅτι ἄρα ῥηματικὴν προουθήκην, ἀλλὰ τὰς ἐναντίας ἐνοίας κωλύουσι. Διὰ τοῦτο λέγομεν ὅτι μετὰ τὴν δευτέραν σύνοδον τὸ κώλυμα τοῦτο γέγονε, καὶ οὐκ ἦν πρὸ αὐτῆς. Ἰστοτε εἰάν τις ἐκ τοῦ ἐναντίου διαίξῃ, ὅτι πρὸ τῆς β' συνόδου ἦν τὸ αὐτὸ κώλυμα, ἐπιρὴ τρίτη σύνοδος ἔφη, καὶ τοῖς αὐτοῖς σχεδὸν ῥήμασι, συνάγεται τῶν προειρημένων δύο τὸ ἕτερον. Καὶ ἐπειδὴ ὑπὸ ἀνάθεμα αὐτοὺς εἶναι, καὶ κακῶς ποιῆσαι, οὐ τολμῶμεν εἰπεῖν, λείπεται τὸ δεύτερον · ἦτοι τὸ κώλυμα τοῦτο μὴ τοῦτον ἔχειν τὸν νοῦν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι οἶονται, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν πίστιν κωλύειν. Τοῦτο οὖν ἐδειξαν ἡμῖν οἱ Λατίνοι · ἀναπέφονται γὰρ ὑπ' αὐτῶν, ὅτι τοῦτο τὸ κώλυμα ἢ ἐν Νικαίᾳ πρώτη σύνοδος πεποίηκε πρώτη αὐτοῖς ῥήμασι, οἷς καὶ ἡ τρίτη καὶ αἱ ἐφεξῆς ταύτη ἀκολουθήσασαι πεποιθήκασιν. Ἐδειξαν δὲ αὐτὸ οὕτως, ὡς καὶ ἡ σὴ λαμπρότης ἐπίσταται τοῖς ἀνδράσι συμμίξας. Οὕτως εἰσὶ σπουδαῖοι καὶ ἀκριβεῖς περὶ τὰς ἑαυτῶν πράξεις, ὡς μὴ μόνον περὶ τὰ θεῖα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ κοσμικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα μιθὲν αὐτοὺς τῶν παλαιῶν διαλαθάνειν. Ὅθεν καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν εὐροῖς ἂν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αὐτῶν πᾶσαν πρᾶξιν, ἣν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἔπραξαν, γεγραμμένην καὶ ἐναποκειμένην ἐκεῖσε. Τοῦτο οὖν πολλῶ μάλιστα καὶ ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ φυλάττεται. Συντηροῦνται γὰρ ἐτι καὶ νῦν πᾶσαι πράξεις, καὶ πᾶσαι σχεδὸν ἐπιστολαὶ τῶν ἀρχαίων ἀκρων ἱεραρχῶν.

Προήνεγκαν οὖν ἡμῖν ἐν ἀρχαιοτάτῃ βίβλῳ μεμβράνῳ ἐπιστολὴν Λιθερίου πάππα πρὸς τὸν μακάριον Ἀθανάσιον τὸν Ἀλεξανδρείας, ἣ· ἡ ἀρχὴ · Ἀναθὸν τε καὶ ἐξ ἀρχῆς τωσαύτην ἐδειξάμεθα παρὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου πρώτου τῶν ἀποστόλων, κ. τ. λ. Εἶτα προῖων φησι, δεδέχθαι ἐπιστολὴν τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, καὶ ἀναγνῶναι αὐτήν. Εἶτα συνάπτει · Τὴν πίστιν δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὀρθὴν εὐρόντες, μεγάλως τῷ θεῷ χάριτας ἀνηνέγκαμεν. Ὑπὲρ ἧς οὐ μόνον συμπάσχειν ὑμῖν καὶ συνδιώκεσθαι ἔτοιμοί ἐσμεν, ἀλλ' ἀνάγκης κωλύσεως, καὶ θανεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἂν παραιτησάμεθα, κἂν ὅποσον ἀποθνήσκωμεν. Ἡ γὰρ προειρημένη ἀγία, ὡς περ ἀνέγνωμεν, ἢ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ὤρισεν, ἐτίραν πίστιν, μηδὲν ἐξεί-

ναί προφέρειν, ἢ συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρο-
νεῖν, ἢ διδάσκειν ἄλλω, μήτε τι ἐν τῇ πίστει νοεῖν,
ἢ προφέρειν ὁ τοῖς ὄροις τούτων τῶν Πατέρων δύ-
καιτ' ἂν ἐναντιωθῆναι. Ὁ δὲ τολμῶν ἄλλην πίστιν
συντιθέναι, ἢ προφέρειν, ἢ διδάσκειν, ἢ παραδιό-
ναι ἕτερον σύμβολον τοῖς ἐπιστρέφειν ἐπιθυμοῦσι
πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας ἐξ ὁποιασοῦν αἰρέσεως,
ἢ ἐξ Ἰουδαϊσμοῦ, ἢ ἐξ Ἑλληνισμοῦ, εἰ μὲν ἐπίσκο-
πος εἴη, ἢ κληρικὸς ὁ τοιοῦτος, ἀλλοτριούσθω τῆς
ἐπισκοπῆς ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ὁ κληρικὸς τοῦ κλήρου·
εἰ δὲ μοναχὸς, ἢ λαϊκὸς ἀναθεματιστέσθω.

Ταῦτα νῦν μὲν ἀπολωλότων τῶν Πρακτικῶν τῆς
πρώτης συνόδου, ἡμῖν εἰσὶν ἄγνωστα· τότε δὲ με-
νόντων, ἐγίνωσκον ὁ πάππας Λιβέριος, ὁ τε ἅγιος
Ἀθανάσιος.

Ταῦτα νῦν αὐτοῖς ῥήμασιν, ὁμοια τῆς τρίτης· συν-
ίδου, καὶ τῶν ἄλλων εἰσὶ ῥήμασι. Τί οὖν ἐροῦμεν
περὶ τῆς β' συνόδου, καὶ περὶ Γρηγορίου τοῦ Θεο-
λόγου, ὅς ταύτης τῆς β' συνόδου ἐξάρχος ὢν, αὐτὸς
λέγεται τὸ Σύμβολον, ἢ νῦν ἡμεῖς χριώμεθα, συγγρά-
φασθαι, τὸ τῆς πρώτης ἐν πλείστοις μεταποιήσα; ;
εἴπερ τὸ κύλιμα τοῦτο τὴν ἐννοιαν ἔχει ταύτην, ἣν
φασιν οἱ ἡμέτεροι, ψῦ | ἀντὶ ἁγίων καὶ Πατέρων
καὶ διδασκάλων, λυμεινῶν καὶ ἀπατεῶνιων ἀντέλα-
σον χώραν οἱ τῆς β' συνόδου Πατέρες; καὶ ὁ μέγας
ἐν Θεολογίᾳ Γρηγόριος. Ἄλλ' ἀπειθὴ καὶ μόνον ἐν-
νοῆσαι τὸ βλάσφημον. Οὐκ ἄρα ταύτην τὴν ἐννοιαν
ἔχει οὔτε ἡ α', οὔτε ἡ τρίτη, οὔτ' ἄλλη τις τῶν συν-
όδων ἀντιφθεγγεμένη, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν φανερώς
πίστιν κωλύει.

Ἄλλ' οὕτω μὲν τοῦτο καὶ φωτὸς ἀναδείχθη τρα-
νόπερον, καὶ καθαρῶς ἀποδέδεικται, μὴ κωλυσθαι
τὸ ἀληθὴ προσθεῖναι τῇ πίστει καὶ τῷ Συμβόλῳ·
μᾶλλον δὲ ἀναπτύσσειν. Οὐδὲν γὰρ ἀληθείας δόγμα
ἐστίν, ὃ μὴ περιέχεται τῷ Συμβόλῳ, καὶ τῇ ἀπὸ ἧ
παρ. δόσει τῶν ἀποστόλων· ἀναπτύσσειν δὲ καὶ τῷ
Συμβόλῳ συνάπτειν οὐκ ἀεὶ δηλονότι, οὐδὲ τὸν βου-
λόμενον πάντα, ἀλλὰ μεγάλης ἀνάγκης ἐπειγούσης,
καὶ τῆ; Ἐκκλησίας κρινάσης.

Τούτων, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλων πλεί-
στων τῆς ἐμοίας ἀγωγῆς περὶ τούτου τοῦ ζητήμα-
τος; εἰρημένων ὑπὸ Λατίνων, ἡμεῖς μὲν πρὸς ταῦτα
μηδὲν ἀποκρίνασθαι ἔχοντες (τί γὰρ ἂν τις πρὸς
τοσαύτην ἀναισχυντήσων εἴποι ἀλήθειαν;) ἐσιγῶμεν·
ἐκεῖνοι δὲ δεδειχότες ὡς τὰ ἀληθῆ φρονεῖν οὐ κωλύε-
ται, οὔτε τῷ Συμβόλῳ προσθεῖναι, ἀκολούθως ἐπηγ-
γέλλοντο δελεῖαι, ὡς καὶ ἀληθές ἐστίν, ὃ ἐν τῷ Συμ-
βόλῳ προσέθεσαν, δηλονότι τὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· καὶ ἡμεῖς εἰς
τὸν ἀγῶνα προεκαλοῦντο. Οἱ δ' ἡμέτεροι, ἐν τούτῳ
ἠτηθέντες τε καὶ τραπέντες, ἐδεικνῶν τὸν δεύτε-
ρον εἰσελθεῖν ἀγῶνα· καὶ ἐπασχον ὁ ἐγὼ κατ' ἀρχῆς
ἔλεγον, κωλύων ἀπὸ τούτου τοῦ ζητήματος ἀρξα-
σθαι. Ἠγωνίων τε τοίνυν καὶ ἔτρεμον, καὶ ὅλως
οὐκ ἠθέλον ἐπὶ πλεον προσμεῖναι, ἀλλ' ἐβόων ἅπαν-
τες διαστῆναι δεῖν τῶν Λατίνων καὶ πρὸς τὴν πα-
τριδὰ ἐπαναστρέφαι. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτώμενοι,
ἀποδοῦναι οὐκ εἶχον. Τί οὖν τοῖς Λατίνοις ἐροῦμεν;

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CLXI.

A ferro, vel conscribere, aut componere, aut sapere,
aut docere aliter. Neque aliquid in fide sentire,
vel proferre, quod definitionibus horum Patrum
contrarium esse possit. Qui vero audeat aliam fidem
componere, aut proferre, aut docere, seu tradere
aliud Symbolum iis qui ex quacunque hæresi, vel
Judaismo, vel gentilismo ad viam veritatis redire
cupiunt; si episcopus quidem sit iste talis, vel
clericus, episcopus sane ab episcopatu, clericus
vero a clero alienetur. Sin autem monachus sit, aut
laicus, anathemato feriatur.

Hæc nunc quidem, cum acta primæ synodi perie-
rint, sunt nobis incognita; tunc vero cum exsta-
rent, agnoscebant ea cum Liberius papa, tum san-
ctus Athanasius.

B Hæc igitur his ipsis verba similia sunt verbis
tertiæ synodi, et aliarum. Quid igitur dicemus de
secunda synodo, deque Gregorio Theologo, qui
huic secundæ synodo cum præsideret, Symbolo
primæ in multis immutato, ipse fertur Symbolum,
quo nos modo utimur conscripsisse? si istud in-
terdictum hanc habet intelligentiam, quam profi-
tentur nostri, heu! hæc sanctorum Patrum atque
doctorum, Patres secundæ synodi, et magnus in
theologia Gregorius, hominum pestiferorum ac
fraudentorum locum obtinuerunt. Sed absit ut
vel cogitemus istud convicium. Non igitur neque
prima, neque tertia, neque ulla alia synodus,
tanquam contraria his loquatur, hanc habet in-
telligentiam, sed contrariam fidem manifeste præ-
hibet.

C Verum id ita quidem, Inæque clarius ostensum
est ac dilucido demonstratum, nihil ob stare quo-
minus vera tum fidei, tum Symbolo addantur, imò
vero explicetur. Nullum enim veritatis est dogma,
quod in Symbolo ac simplici traditione apostolo-
rum non continetur. Explicanda vero sunt, et
cum Symbolo connectenda non semper scilicet,
neque a quocunque, sed magnæ urgente necessi-
tate, atque ita Ecclesia iudicante.

D His aliisque quamplurimis ejusdem generis, o
vir Dei, dictis de hoc quæsito a Latinis, nos qui-
dem ad ea nihil quod responderemus habentes
(quid enim aliquis ad tantam veritatem jam im-
prudenter diceret?), conticebamus; illi vero hoc
probato, quod nimirum vera sapere, eaque Sym-
bolo addere minime prohibemur: consequens illud
et alterum, quod ad Symbolum addidissent, polli-
citi sunt, velle se ostendere verum esse, nimirum
Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere,
nosque ad certamen provocabant. Nostri autem,
cum in hoc victi et fugati fuissent, timebant se-
cundum subire certamen; et accidit, quod ego illis
a principio dicebam, cum eos velarem ab hac
quæstione principium sumere. Igitur animi solli-
citudine vel maxime urgebantur, ac tremebant, et
omnino volebant amplius manere, sed clamabant
omnes oportere a Latinis sejungi, et in patriam
reverti; rationem vero quærentibus, reddere non

poterant. Quid ergo Latinis dicemus? qua justa et honesta causa et ratione in medio certaminis, imo vero neque adhuc in principio constituti (quæstio enim de non addendo nihil ad rem), qua ratione, inquam, cum nondum cœperimus, redibimus? Dicere non poterant, sed temere ac nulla ratione clamabant: Redeamus in patriam. Aiebant vero et inter se, quemadmodum ad nostras pervenit aures, Latinos posse ostendere multorum sanctorum doctorum permultas sententias, quibus ad verbum dicitur Spiritus sanctus ex Patre Filioque procedere. Quid igitur ad hæc quispiam respondebit? separemur, sejungamur, obremus. Audis doctorum et Patrum sententiam? Quoniam, inquit, multorum doctorum dicta possunt nobis ostendere, ad quæ nihil possumus respondere, dividamus nos a Latinis. Vix tamen aliquando cum perspexissent hæc sui consilii temeritatem, et perstantem illis esset, ab illo absurdo incepto conatuque destiterunt.

Interim vero res ipsæ protectionem beatissimi papæ Ferraria Florentiam urserunt (1), eodemque synodi transpositionem. Abiit ergo ille, simul nos quoque abstinuit. Omnibusque rebus Florentiæ paratis, dies disputationi dicitur, qua inelidere opus erat, et constituta dies adfuit. Rursus igitur nos capimus accusare. Quemadmodum omnia in questione de non addendo nos personam accusatoris gerebamus; Latini vero sic ad objecta responderunt, ut amplius dicere quidquam minime potuerimus; ita etiam in hoc dogmate nos quidem utpote qui accusabamus, in dubium revocavimus; illi vero in dicendo secundas partes obtinentes, respondebant. In omnibus enim ad nostrum arbitrium libidinemque causam disponebamus.

Itaque in quæstionem adduximus nos incipientes ab ipsis apostolis, et omnibus sacris conciliis, et eorum dictis, et præterea omnium sanctorum Orientalium usi sumus quibus ostenditur, Spiritum sanctum non quidem a Filio non procedere; nullum enim ejusmodi dictum habemus, ut optime tu quoque nosti, excepta sententia Damasceni (2), quæ habet: Spiritum Filii dicimus, ex Filio autem non dicimus. Aliis vero omnibus dictis hoc tantum ostenditur, Spiritum sanctum ex Patre procedere, non autem ex Filio non procedere. Illis itaque prolatis putabamus nos ostensuros, falsum esse Spiritum sanctum ex Filio procedere.

Latini vero ad hæc omnia dicta sanctorum, unum et illud commune dederunt responsum, omnia esse vera, sibi que hoc idem videri, si quidem credunt et ipsi Spiritum sanctum ex Patre procedere; id tamen non esse contrarium suo dogmati. Hoc enim quod est ex Patre procedere, neque contradictorium, neque contrarium est alteri, quod est ex Filio procedere. Si enim horum alterum esset, tunc uno affirmato, alterum tolli necesse esset. Nunc vero nihil obstat, quominus et illud, quod est ex

(1) Pestis cœperat grassari Ferrariæ, ideo translata est synodus. Vide Conc. Flor. sess. 15, et

Α Ηολίω λόγω εὐλόγω ἐν μέσῳ τοῦ ἀγῶνος, μᾶλλον δ' οὐδ' ἐν ἀρχῇ ἐστὶ (τὸ γὰρ περὶ τοῦ μὴ δεῖν προσθεῖναι οὐδὲν πρὸς τὸ πρᾶγμα), τίνι οὖν λόγῳ μήπω ἠρμένοι ὑποστρέψωμεν, εἰπεῖν οὐκ εἶχον, ἀλλ' ἀλόγως ἐβόων, Ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν πατρίδα. Ἐλεγον δὲ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς, ὡς εἰς ἡμετέρας ἀκοὰς ἦλθε, τοὺς Λατίνους ἔχειν δεικνύναι πλειστῶν διδασκάλων ἀγίων πλείστα ῥητὰ, δι' ὧν ῥητῶς λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Τί οὖν τις πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται; διασιῶμεν, διαζευθῶμεν, ἀπέλωμεν. Ἀκούεις διδασκάλων καὶ Πατέρων ἀπόφασιν; Διότι, φασὶν, ἔχουσι πολλῶν διδασκάλων ῥητὰ δεῖξαι, πρὸς ἃ ἡμεῖς ἀποκρίναισθαί οὐκ ἔχομεν, διαιρεθῶμεν Λατίνων. Ὅμως μὲν ποτὲ συνιδόντες τὸ τῆς αὐτῶν γνώμης ἀτοπὸν καὶ ὑπὸ τοῦ κραταιοῦ βασιλέως εὐλόγως πεισθέντες, ὑφῆκαν τῆς ἀλόγου ἐκείνης ἐντάσεως.

Β fortissimi nostri imperatoris inductu et ratione

Ἐν τοσοῦτῳ δὲ καὶ τὰ πρᾶγματα ἠνάγκασαν τὴν ἐκ Φεβρουαρίου εἰς Φλωρεντίαν ἀποδημίαν τοῦ μακαριωτάτου πάππα, καὶ τὴν ἐκεῖσε τῆς συνόδου μεταθεσιν. Ἀπῆλθεν οὖν ἐκεῖνος, συναπῆλθομεν καὶ ἡμεῖς. Καὶ πάντων γενομένων ἐν Φλωρεντίᾳ, κεκυριωταὶ ἡμέρα, καθ' ἣν ἀρξασθαι ἔδει, καὶ ἡ κυρία ἐπέστη. Πάλιν οὖν ἡμεῖς ἐγκαλεῖν ἠρξάμεθα. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ περὶ τοῦ μὴ δεῖν προσθεῖναι ζητήματι ἡμεῖς ἐνεκαλέσαμεν, Λατῖνοι δὲ ἀπελογοῦντο οὕτως, ὡς μὴ δυνηθῆναι ἡμᾶς ἐπι ἀποκριθῆναι· οὕτως καὶ ἐν τῷ δόγματι ἡμεῖς μὲν ὡς ἐγκαλοῦντες προτείναμεν, ἐκεῖνοι δὲ ἀπελογοῦντο, τὰ δευτερεῖα ἡμῶν ἔχοντες. Ἐν πᾶσι γὰρ κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν, ὡς ἡμῖν ἦν βουλομένοις, οὕτως τὸν λόγον ὀκνησομεθα.

Προτείναμεν οὖν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἀγίων συνόδιων ἀπασῶν ἀρξάμενοι, καὶ τοῖς αὐτῶν τε καὶ τῶν ἀνατολικῶν πάντων ἀγίων ῥητοῖς χρησάμενοι, οἷς δείκνυται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχὶ μὴ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τοιοῦτον γὰρ οὐδὲν ῥητὸν ἔχομεν, ὡς καὶ αὐτῶς οἶδας, εἰ μὴ τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ μόνον τὸ λέγον, Πνεῦμα Υἱοῦ λέγομεν, ἐξ Υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν. Τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσι ῥητοῖς τοῦτο δείκνυται μόνον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐκπορεύεται. Ταῦτα οὖν ἡμεῖς προσενέγκαντες, φέρομεθα δεῖξαι ψεῦδος εἶναι τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι.

Λατῖνοι δὲ πρὸς ταῦτα μὲν τὰ ῥητὰ πάντα ἐν κοινῷ ἀπεκρίθησαν, ὡς πάντα εἶναι ἀληθῆ, καὶ δοκῆσαι καὶ αὐτοῖς· καὶ γὰρ πιστεύουσι καὶ αὐτοὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· τοῦτο μὲντοι γε οὐκ ἐναντιοῦται τῷ αὐτῶν δόγματι. Τὸ γὰρ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι οὐτε ἀντιφατικόν, οὔτε ἐναντίον ἐστὶ τῷ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Εἰ γὰρ τούτων θάτερον ἦν, τότε, τοῦ ἐνός ῥηθέντος, τὸ ἕτερον ἀνηρεῖτο ἐξ ἀνάγκης. Νῦν δὲ οὐδὲν κωλύει καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἀληθὲς εἶναι, ὡς ἡμῖν ἦν βουλομένοις, οὕτως τὸν λόγον ὀκνησομεθα.

(2) Lib. 1 De fide orthodox., cap. 8 in calce.

καὶ τὸ ἐξ Υἱοῦ ἀληθές· ὡσπερ ἂν εἴπωμεν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πέμπεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἄλλο; δὲ εἰς φησι, τὸ Πνεῦμα πέμπεσθαι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ ἀμφότερά εἰσιν ἀληθῆ, καὶ οὐ μάχεται θατέρω τὸ ἕτερον. Εἰ μὲν οὖν οἱ ἅγιοι ἔλεγον ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, ἢ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐκπορεύεται, εἶχεν ἂν λόγον, λέγειν ἡμᾶς δοξάζειν ψεῦδος· ἐπεὶ δὲ τούτων οὐδέτερον οὐδεὶς οὐδέπω καὶ νῦν εἴρηκε, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεσθαι ἐκπορεύεσθαι, οὐκ ἀναιρεῖ τὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Ταῦτα μὲν πρὸς τὰ ἡμέτερα ῥητὰ ἀπεκρίθησαν· πρὸς δὲ τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπεὶ μετὰ ἡμεῖς αὐτὸ προτείναμεν, οὐδὲ ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν· ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τούτου λύσιν ὕστερόν σοι χαρίσομαι.

Ἐπειτα δὲ ἐκεῖνοι ἐξ ἄλλης ἀρχῆς ἀρξάμενοι, εἶπον πολλὰ καὶ διάφορα ἐν πλείοσιν ἡμέραις ἐφεξῆς ἐπιχειρήματα, ἀπὸ τῆς Θείας Γραφῆς ὀρμώμενοι, κἀκεῖθεν τῶν ἐλαττόνων εὐποροῦντες προτάσεων, δεικνύοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι.

Ἐλευστάϊον δὲ τὰς ῥήσεις τῶν Πατέρων ἐκίνησαν, αἷς σαφῶς τε καὶ διαβρήδην ἢ τοῦ δόγματος τούτου ἀλήθεια φαίνεται. Παρήγαγον δὲ οὐ δυτικῶν μόνον, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καὶ ἀνατολικῶν διδασκάλων. Ὦν τινα, ὅσα μοι ἀναγκαιότερα ἔδοξε, σὺν τούτοις σοι ταυῶν πέπομφα, ὡς ἂν καὶ αὐτοῦς τοὺς δυτικοὺς ἀκουσῆς Πατέρας τί περὶ τούτου φρονούσι τε καὶ διδάσκουσι. Πρὸς ἅπερ ἡμεῖς ἀπολογία εἶπεν εἶχομεν οὐδεμίαν, ἢ ὅτι νόθα εἰσι, καὶ ὑπὸ Λατίνων γενόμενα. Παρήγαγον τὸν ἡμέτερον Ἐπιφάνιον ἐν πολλοῖς τόποις σαφῶς ἐκ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ θεολογῶντα τὸ Πνεῦμα. Νόθα ἐλέγομεν εἶναι. Ἀνέγων τὸ προσηρημένον ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου ῥητόν· παρήγγυτον εἶναι ἐδόκει ἡμῖν. Προεκόμισαν τὰ τῶν ἐξ ἐσπέρας ἁγίων· πᾶσα ἡμῶν ἀπολογία τὸ νόθον, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν. Ἐπὶ πολλὰς οὖν ἡμέρας σκεπτόμενοι καθ' ἑαυτοὺς καὶ βουλευόμενοι, τί ἂν πρὸς ταῦτα ἀποκριθῆμεν, οὐδεμίαν εὐρίσκομεν ἀπολογία ἢ ταύτην. Ταύτην δὲ αὖ, ὡς ἄλογον πᾶν, προσενεγκεῖν οὐκ ἐδόκει καλόν. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐκ τε τῶν ἐπομένων καὶ ἡγουμένων αὕτη ἢ δόξα ἐφαίνετο τῆς τῶν ἁγίων οὕσα διανοίας· ἔπειτα πλείοσιν βιβλίω καὶ παλαιωτάτων τούτ' ἐχόντων, οὐκ ἦν αὐτὰ παραγράφασθαι. Ἄλλως τε καὶ μετὰ αὐτῶν βιβλίον, οὐχ Ἑλληνικῶς, οὐ Λατινικῶς γεγραμμένον ἔχοντες δεῖξαι, ἄλλως ἔχον, ἢ ὡς Λατῖνοι παρήγαγον, πῶς ἂν εὐλόγως αὐτὰ παραγραφόμεθα; ὁ γὰρ τινα παραγράφασθαι βουλόμενος, ἀνευ εὐλόγων καὶ ἰσχυρῶν αἰτιῶν, τοῦτο οὐ δύναται. Ἡμεῖς ἄλλους ἁγίους τούναντιον λέγοντας οὐκ εἶχομεν δεῖξαι· τοὺς αὐτοὺς δυτικοὺς ἄλλως λέγοντας ἀλλαγοῦ οὐδαμῶς ἀπεδείκνυμεν. Φυσικῶς λόγοις παραστήσαι αὐτοὺς ψευδομένους πάντων ἑλαττον ἐδυνάμεθα. Οὐδαμῶθεν οὖν εὐλογον αἰτίαν καταλελειμμένην ἡμῖν ἐρωῶμεν· διὰ τοῦτο καὶ σιγῆμεν.

affirmantes ostendere non poteramus; eosdem

A Patre procedere, verum sit; et illud quod est ex Filio, verum. Veluti si dicamus Spiritum sanctum mitti a Patre, alius vero quispiam dicat, Spiritum mitti ex Patre et Filio; et ambo sunt vera, et alterum alteri minime repugnat. Si igitur sancti dicerent Spiritum ex Patre solo procedere, vel ex Filio non procedere, non esset mirum dicere, ipsos opinari falsum. Verum cum horum neutrum nemo unquam adhuc dixerit, illud quod est ex Patre procedere, non tollit alterum, quod est ex Filio procedere.

Hæc ad nostra dicta responderunt. Ad sententiam vero Damasceni, quando et nos illam non produximus, neque illi quidquam responderunt. Ego vero tibi postea et in hujus solutione faciam

B satis.

Deinde vero illi ab alio principio sacra nimirum Scriptura uixi et freti, indeque copia minorum propositionum abundantes, exorsi sunt dicere deinceps per multos dies multa et varia argumenta, ostendentia Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere.

Postremo etiam auctoritates Patrum attulerunt, quibus manifesto ac luculenter hujus dogmatis veritas comprobatur. Protulerunt autem non solum Occidentalium, verum etiam doctorum Orientalium. Quarum aliquas, quæcunque mihi magis necessarie visæ sunt, una cum hisce tibi misi, ut et ipsos Occidentales audias Patres, quid illi de hoc dogmate sapiant et doceant. Ad quas nos responsum nullum habebamus, quod daremus, nisi quod adulterinæ essent, et a Latinis corruptæ. Produxerunt nostrum Epiphanium in multis theologice discretem et explicantem ex Patre Filioque Spiritum sanctum; adulterina ejus loca esse dicebamus; legerunt prædictam sententiam magni Basilii in libris adversus Eunomium: ascriptitia et non germana esse nobis videbatur. Adduxerunt dicta sanctorum Occidentalium, tota nostra Apologia illud et nihil aliud erat, adulterina esse. Per multos igitur dies seorsum considerantes, et nos ipsos consulentes, quid ad hæc responderemus, præter hoc nullum inveniebamus responsum. Hoc vero rursus tanquam valde absurdum proferre, non bonum nobis esse videbatur. Primum quidem, propterea quod ex consequentibus et antecedentibus hujus opinionis mentem sanctorum esse constabat. Deinde etiam cum plurimi ac vetustissimi libri istud haberent, non poteramus illos veluti depravatos rejicere atque refutare. Præsertim cum nos nullum haberemus librum non Græce, non Latine scriptum, quem secus habere, quam Latini produxissent, ostenderemus; qui fieri posset ut jure optimo eorum libros tanquam vitiatos exciperemus? Certe enim, qui vult aliquem proscribere, et ut vitiatum atque corruptum excludere, sine debitis rationibus et firmis causis hæc præstare minime potest. Nos alios sanctos contrarium ipsos Occidentales aliter dicentes alibi, minime

ostendebamus. Duclis a natura rationibus eos deceptos probare, nihil minus poteramus. Nulla igitur ex parte justam causam nobis relictam videbamus, propterea et conticimus.

Atamen non deerant, qui et alio abundarent A responso, nimirum errasse Occidentales sanctos, et in hoc deceptos esse. Hoc autem catholicam fidem nobis overtere, manifestum est. Si enim fides nostra pendet a sanctis, hi vero falluntur in fidei veritate, fides eversa est.

Propterea igitur jure optimo cum Latinis subsecuta est et confirmata concordia, et omnes absque ulla vi, Deo teste, consenserunt. Quotquot autem consentire noluerunt (hi vero duo, et non amplius erant), non concel, sed homini sui ipsius propriæque sententiæ remanserunt. Jurene ac merito, tu ipse judicabis, postquam videris ac legeris auctoritates sanctorum, quas tibi nunc mitto. Quis enim inter Christianos constitutus, non istos sequeretur, ac staret cum cœta horum doctorum, itemque orientalium? Consona enim invicem dicere necesse est eos arbitrari, quemadmodum in oratione a me scripta (1) multis ostendo.

Dicta igitur sanctorum illa ipsa per sese ad solvendam omnem ambiguitatem, et unicuique persuadendum satis sunt. Quoniam mihi quoque non syllogismi, neque probabilitates et demonstrationes, sed ipsa nuda dicta sanctorum persuaserunt. Simul enim ac vidi et audivi ea, statim contendere penitus desii, cum tamen prius non parum urgerem atque instarem. Existimavi enim sanctos, cum Spiritu sancto locuti fuerint, non posse a vero declinare, et ægre tuli, quod eorum dicta prius non audivissem. Nemo enim nostrum Latinos unquam tantam vim ex dictis sanctorum habituros esse arbitrabatur. Quamprimum tamen, tunc saltem vidi et audivi, ab omni contentione controversiaque discessi, gratesque Deo egi, quod inde tantam utilitatem percepissem. Igitur tibi quoque candido auditori, animumque cupidum veritatis habenti, atque omni Christiano tui simili hæc vel sola sufficient.

Quoniam vero et aliquot probationes a ratione petitas quæris, tua causa mediocriter, quantum fieri poterit, et hoc præstabimus, rationibus sanctorum, divinaque Scriptura nixi et freti. Quod quidem et in oratione, quæ de concordia inscribitur, præstitimus. Præstabimus tamen nihilominus et hic quasdam rationes attingentes. Antequam tamen de his singillatim dicamus, ut facillior nobis deinceps fiat oratio, quædam prius sumere est necesse.

Sumptiones, et prima quidem quodnam esset constitutum personæ Patris.

Quoniam unicuique entium ad communem speciem est propria quædam alia species, qua constituitur, et est, et secundum quæm dicitur aliquid hoc ens: veluti hujus hominis, puta Petri, præter communem speciem, quæ quidem est communis humanitas, est et alia peculiaris species, juxta

(1) Ea est dogmatica.

Ἰσαν δ' ὁμοῦς οἱ καὶ ἑτέρας ἠυπόρησαν ἀπολογίας, δηλονότι πλανηθῆναι τοὺς δυτικοὺς ἁγίους καὶ ψεύσασθαι ἐν τούτῳ. Τοῦτο δ' ὅτι τὴν καθόλου ἡμῶν πίστιν ἀνατρέπει, φανερόν. Εἰ γὰρ ἡ πίστις ἡμῶν ἤρηται τῶν ἁγίων, οἱ δὲ πλανῶνται περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἡ πίστις ἀνατέτραπται.

Διὰ ταῦτα οὖν εὐλόγως ἡ μετὰ Λατίνων ἐκλήθησεν ἔνωσις. Καὶ πάντες ἀδιάστως, ὡς ὁ Θεὸς οἶδε, συνέθεντο. Ὅσοι δὲ συνθέσθαι οὐκ ἐβουλήθησαν (ἦσαν δὲ δύο, καὶ οὐ πλείους), ἀδίαστοι, καὶ κύριοι ἑαυτῶν, καὶ τῆς ἰδίας ἐμειναν γνώμης. Εἰ δ' εὐλόγως, ἢ μὴ, κρινεῖς, τὰς τῶν ἁγίων ῥήσεις, ἃ; σοι νῦν πέμπω, ὀφόμενός τε καὶ ἀναγούς. Τίς γὰρ τελῶν εἰς Χριστιανοὺς, οὐκ ἂν ἐψαίτο τούτοις, καὶ σταλή μετὰ τοῦ τῶν διδασκάλων τούτων χοροῦ, ἅμα δὲ καὶ τοῦ τῶν ἀνατολικῶν; Σύμφωνα γὰρ ἀλλήλοις ἀνάγκη δοξάζειν αὐτοὺς εἰπεῖν, ὡς ἐν τῇ συγγεγραμμένῳ μοι λόγῳ διὰ πλειόνων δεῖκνύω.

Αὐτὰ μὲν οὖν τὰ ῥητὰ καθ' αὐτὰ μόνα ἰκανὰ εἰσι πᾶσαν ἀμφισβολίαν λῦσαι, καὶ πᾶσαν πείσαι ψυχὴν. Ἐπεὶ γὰρ οὐ συλλογισμοὶ, οὐδὲ πιθανολογίαι καὶ ἀπειδείξεις, ἀλλ' αὐτὸ γυμνὰ τὰ ῥητὰ ἐπεισαν. Ἄμα γὰρ ἰδὼν καὶ ἀκούσας αὐτὰ, εὐθὺς πάσης φιλονεικίας καὶ ἐριδος ἐπαυσάμην, καίτοι πρότερον ἐνιστάμενος οὐ μετρίως. Ἐκρίνα γὰρ τοὺς ἁγίους Πνεύματι ἁγίῳ λαλήσαντας, μὴ δύνασθαι ἐκκλίπειν τοῦ ἀληθοῦς, καὶ ἀχθεσθεῖς ὅτι μὴ πρότερον αὐτὰ ἠκηχθεῖν. Οὐδεὶς γὰρ οὐδέποτε τῶν ἡμετέρων τοσαύτην ἀπὸ ῥητῶν τοῦ Λατίνου ἰσχυρὸν ἦρτο εἶναι ὅτε ὁμοῦς, τότε γοῦν, αὐτὰ εἶδον καὶ ἤκουσα, πάσης ἀμφισβήτησεως ἀπηλλάγην, καὶ χάριτας ὡμολόγησα τῷ Θεῷ, τοσαῦτα ἐκείθεν ὠφελήθεις. Καὶ σοι τῶν εὐγνώμωνι ἀκροατῆ, καὶ ψυχὴν ἔχοντι τῆς ἀληθείας ἐφιεμένην καὶ παντὶ ὁμίῳ Χριστιανῷ ταῦτα ἀρκέσει καὶ μόνα.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τινὰς ἀπὸ λογισμῶν αἰτεῖς ἀποδείξεις, σὴν χάριν μετρίως, ὡς ἐνδὸν καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἀπὸ τῶν λόγων τῶν ἁγίων καὶ τῆς Θείας Γραφῆς ὀρμώμενοι. Ὁ ἐνεστι μὲν κἀν τῷ περὶ ἐπιώσεως ἐπιγεγραμμένῳ μοι λόγῳ ποιήσομεν δὲ ὁμοῦς κἀν ταῦθ' αἰνῶν λόγων ἀψάμενοι. Πρὸ δὲ τοῦ κατὰ μέρος περὶ τούτων εἰπεῖν, ἀνάγκη τινὰ προλαβείν, πρὸς τὸ σαφέστερον τὸν ἐξῆς λόγον γινέσθαι.

Λήμματα, καὶ πρῶτον τί ἂν εἴη συστατικὸν τοῦ προσώπου τοῦ Πατρὸς.

Ἐπεὶ ἐκάστου τῶν ὄντων πρὸς τῷ κοινῷ εἶδει, ἔστι τι καὶ ἕτερον ἴδιον εἶδος, ᾧ συνίσταται καὶ ἔστι, καὶ καθὸ λέγεται τόδε τι καὶ ὄν ὡς περ τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Πέτρου τυχόν, πρὸς τῷ κοινῷ εἶδει, ὅπερ ἔστιν ἡ ἀνθρωπότης, ἔστι καὶ ἕτερον ἴδιον εἶδος, καθὸ ὅδε ὁ ἀνθρωπός ἐστι Πέτρος, τυχόν

ἢ Παῦλος, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀκοινωνήτον ἐτέρῳ· τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ δηλονότι, τὸ σῶμα, ἢ ἄλλοτι, ὅπερ ἐστὶν αὐτῷ ἀρχὴ τοῦ ἄτομον εἶναι· ζητητέον καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τί ποτ' ἐστὶν αὐτῷ ἴδιον εἶδος, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συνιστῶν. Ἔστι μὲν γὰρ κοινὸν αὐτῷ τῷ Πατρὶ, Υἱῷ τε καὶ Πνεύματι καὶ οὐσιώδεις εἶδος, ἐν καὶ ταυτὸν ἀριθμῷ ὄν, δηλαδὴ ἡ Θεότης, καθ' ἣν μετ' αὐτῶν εἰς ἐστὶ Θεός· ἔχει μέντοι καὶ ἕτερον ἴδιον εἶδος, ἀκοινωνήτον τοῖς ἄλλοις προσώποις, καθὼς τόδε τι καὶ πρόσωπον ἐν τῇ Θεῖα Τριάδι ἐστὶ. Τοῦτο οὖν τί ποτ' ἐστὶ ζητητέον.

Ὅτι τὸ ἀγέννητον οὐκ ἐστὶ συστατικὸν αὐτοῦ. B

Τὸ μὲν οὖν ἀγέννητον οὐκ ἐστὶ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀπόφασις· οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων κατὰ ἀπόφασιν ἔχει, τόδε τι εἶναι. Ἄλλ' ἐστὶν αὐτοῦ ἴδιωμα ἐπόμενον συστάντι τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. Οὐ μὴν οὐδὲ τὸ αἴτιον λέγεσθαι. Εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν τὸ ὑποστατικὸν αὐτῷ εἶδος, αἴτιος μᾶλλον ἐλέγετο ἢ Πατήρ. Ἄλλ' ὑπὸ πάντων τῶν διδασκάλων κοινῶς Πατέρα μᾶλλον καλούμενον ὀρωμεν αὐτόν.

Ὅτι οὐδὲ τὸ αἰτιὸν ἐστὶ συστατικὸν αὐτοῦ.

Ἔτι τὸ αἴτιον καθόλου τε ὄν καὶ κατὰ τοῦ Πατρὸς τι καὶ προβολέως λεγόμενον, νόημα μόνον ἐσται, καὶ οὐδὲν πρᾶγμα. Ὁ δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐστὶν οὐκ ὄν. Τὸ δὲ μὴ ὄν οὐ δύναται τοῦ ὑπερουσίου συστατικὸν εἶναι. Λείπεται οὖν ἢ τὴν πατρότητα μόνον, ἢ τὴν προβολὴν μόνον, ἢ καὶ ἄμφω συστατικὰ εἶναι τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ. Ἄλλὰ μὴν ἄμφω συστατικὰ τοῦ αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατον, διὰ ταῦτα. Εἰ γὰρ ἄμφω συνιστῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ ἰδίᾳ ἐκάτερον δύναται αὐτὸ συνιστᾶν, ἢ οὐ, ἀλλ' ἄμφω ἅμα. Εἰ μὲν οὖν καὶ ἐκάτερον ἰδίᾳ, δύο ἄρα εἶδη ὁ Πατήρ ἔξει καὶ ἀκολουθῶς καὶ δύο πρόσωπα ἐσται, ὡς δύο προσωπικὰ εἶδη ἔχων· ὡς περ ἂν εἰ τις ἄνθρωπος δύο ἔχει ψυχὰς, ὅπερ ἄτοπον. Εἰ δ' οὐχ ὡς ἐκάτερον ἰδίᾳ, ἀλλ' ἄμφω ἅμα, οὐτ' ὁ Πατέρα λέγων μόνον ἐδήλωσε τὸ πατρικὸν πρόσωπον, οὔτε ὁ προβολέα. Ἄλλὰ τούτου πᾶν τούναντιον ἐν τῇ χρήσει ὀρωμεν. Πάντες γὰρ διδασκαλοὶ, καὶ πᾶσα Γραφή, τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς τὴν Θεῖαν αὐτοῦ δηλοῦσιν ὑπόστασιν· καὶ προβολέα δὲ λέγοντες οἱ ἡμέτεροι, τὸν Πατέρα δηλοῦν οἶονται μόνον. Οὐκ ἄρα οὔτε οὕτως ἄμφω ἅμα ὑποστατικὰ, ὡς ὁάτερον μόνον μὴ ἐγχωροῦν, ἀλλ' ἄμφω ἅμα συνιστᾶν, οὔτε ὡς ἐκάτερον ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐγχωροῦν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ὁάτερον μὲν καὶ μόνον συνιστᾶ τὸ πρόσωπον· τὸ δ' ἄλλο καὶ λοιπὸν ἔπεται τῷ προσώπῳ συστάντι.

Neque tanquam utraque seorsum, et per se ipsam facere satis sit, sed ex necessitate altera, et quidem sola personam constituit, altera vero et reliqua personam constitutam sequitur.

Ἡ προβολὴ οὐκ ἐστὶν συστατικὸν αὐτοῦ.

Λείπεται οὖν ἢ τὴν μὲν πατρότητα τὸ ὑποστατι-

A quam hic homo est forte Petrus vel Paulus, quæ quidem species minime communicatur cum altero; hæc autem est vel ipsius scilicet anima, vel corpus, vel aliquid aliud, quod est ipsi principium, ut sit individuum: quærendum est et in ipso Deo et Patre, quænam ipsi propria sit species, quæ ipsius personam constituat. Etenim communis species et essentialis est ipsi Patri, Filioque ac Spiritui sancto, una eademque numero existens nimirum deitas, secundum quam simul cum ipsis unus est Deus. Attamen habet et alteram propriam speciem, quæ non communicatur cum aliis personis, juxta quam hoc aliquid est et persona in sanctissima Trinitate. Hoc igitur quidnam sit, quærendum est.

Quod ingenitum non est constitutum ipsius.

Igitur quod vocant ingenitum esse, non est. Hoc enim est negatio; nihil autem eorum, quæ in rerum natura existunt, esse hoc aliquid habet secundum negationem. Sed est ipsi proprietas quædam, quæ illius personam constitutam sequitur. At neque causam dici, si enim hæc esset hypostatice ejus species, potius auctor et causa diceretur, quam Pater: verum ab omnibus communiter doctoribus Patrem magis eum appellari videmus.

Neque causa est constitutum ipsius.

Præterea causam esse, cum universale sit, ac de Patre, et etiam productore prædicatur, cogitatio tantum erit, et nulla res: quod autem est ejusmodi, est non ens; non ens vero non potest constituere, quod supra omnem substantiam est. Superest igitur, vel paternitatem solam, vel solam productionem, vel etiam ambas esse species, quæ constituent personam Patris. At enim ambæ ut sint ejusdem constitutive, nullo modo fieri potest, ob hanc rationem: si enim ambæ constituent personam Patris, vel et seorsum unaquæque potest eam constituere, vel non, sed ambæ simul. Si igitur et utraque seorsum, duas ergo habebit species Pater: et consequens illud erit, ut non una, sed duplici persona sit præditus, quippe qui duas personales species habeat, veluti si quis homo duas haberet animas, quod absurdum est. Si vero non tanquam utraque seorsum, sed ambæ constituant simul, neque qui Patrem tantum dicit, neque qui productorem, paternam personam significavit. Sed hujus rei totum oppositum in usu videmus, siquidem omnes doctores totaque Scriptura nomine Patris divinam ipsius denotant hypostasim: nostri quoque dum productorem efferunt, Patrem tantum significare opinantur. Non igitur neque sic ambæ sunt simul constitutive, tanquam altera sola istud efficere nequeat, sed ambæ simul constituant;

Productio non est constitutum ipsius.

Superest igitur, vel paternitatem hypostaticam

et propriam Patris esse speciem, productionem autem jam ipsum constitutum sequi; vel contra productionem personam Patris constituere, Paternitatem et generare jam eum constitutum sequi: sed si producere constituit, generare vero sequitur; sequetur aliquid absurdum, ac præter communem Patrum doctrinam; hoc autem est ejusmodi.

Prima et immediata uniuscujusque personæ operatio a constitutiva ipsius specie provenit; cunctæ vero aliæ operationes per ipsam nimirum primam operationem. Quemadmodum ab anima, quæ est constitutiva species Patris, prima et immediata ipsius operatio provenit, quæ quidem est vivere; reliquæ vero per ipsam, velut inspicere, docere, texere, struere, et reliqua. Per ipsum enim vivere, quæ est prima et immediata ejus operatio, hæc omnes et reliquæ efficiuntur. Si itaque producere est species constitutiva personæ Patris, spiratio seu processio erit prima ejus et immediata operatio. Per ipsum vero spirare et producere generabitur Filius, ac non amplius Spiritus per Filium, ut asserunt theologî, sed Filius per Spiritum procedet. Quæ omnia tum veritati, tum traditionibus Patrum et communi usui eorum obstant.

Paternitas est proprium constitutum personæ Patris.

Verum quoniam hæc absurda sunt, reliquum est ut paternitas quidem personam Patris constituat, et hæc ejus sit minime communicanda species, productio autem personam ipsius jam constitutam sequatur, non quidem ut accidens seu adventitium, nullum enim accidens in Trinitate, sed omnia sunt secundum naturam et substantiam: utque generare prima et immediata sit personæ Patris operatio, producere vero per generare efficiatur. Hæc igitur eorum quæ dicenda sunt, prius sumantur, veluti toti orationi necessaria.

Sumptio 2.

Ad hæc vero tanquam communia dicantur prius etiam hæc. Eorum quæ in Deo dicuntur, partim quidem sunt communia omnibus personis, veluti bonus, et sapiens, et omnia absoluta. Similiter autem et quæ secundum eminentiam ad entia sunt negationes, ut invisibile, atque incomprehensibile, et similia. Præterea, quotquot habitudinem ad creationem denotant, ut esse opificem, et judicem, cæteraque ejusmodi. Talia igitur communia sunt omnibus personis. Quædam vero sunt propria: priorum autem quædam sunt propria duarum personarum habitudine quadam ad reliquam personam, veluti Filii ac Spiritus sancti proprium est esse causata, vel Patris et Filii proprium est mittere Spiritum sanctum, vel eorum dici Spiritum. Quædam vero propria sunt unius personæ. Rursus eorum quæ propria sunt unius personæ, quædam ita sunt propria personalia, ut et hypostatica sint,

ἁ κὼν καὶ ἴδιον εἶδος τοῦ Πατρὸς εἶναι, τὴν δὲ προβολὴν ἔπεσθαι αὐτῷ ἤδη συστάντι, ἢ τὸ ἀνάπαλιον, τὴν μὲν προβολὴν συνιστᾶν τὸ πατρικὸν πρόσωπον, τὴν δὲ πατρότητα καὶ τὸ γεννᾶν ἔπεσθαι ἤδη συστάντι. Ἄλλ' εἰ τὸ μὲν προβάλλειν συνιστᾶ, τὸ δὲ γεννᾶν ἔπεται, ἀκολουθήσει τι ἄτοπον, καὶ παρὰ τὴν κοινὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν· τοῦτο δ' ἐστὶ τοιοῦτον.

Ἡ πρώτη καὶ ἀμεσος ἐκάστου προσώπου ἐνέργεια ἀπὸ τοῦ συστατικοῦ εἶδους αὐτοῦ πρόεισι, πᾶσαι δ' ἄλλαι ἐνέργειαι διὰ ταύτης τῆς πρώτης, δηλαδὴ ἐνεργείας· ὡς περ ἐκ τῆς ψυχῆς ἥτις ἐστὶ συστατικὸν εἶδος τοῦ Πέτρου, ἢ πρώτη καὶ ἀμεσος αὐτοῦ ἐνέργεια πρόεισιν, ἥτις ἐστὶ τὸ ζῆν, αἱ λοιπαὶ δὲ διὰ ταύτης, ὡς περ τὸ θεωρεῖν, διδάσκειν, ὑφαίνειν, τακταίνειν, καὶ τὰ λοιπὰ. Διὰ τοῦ ζῆν γὰρ, ἥτις ἐστὶ πρώτη καὶ ἀμεσος αὐτοῦ ἐνέργεια, πᾶσαι αὗται καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπιτελοῦνται. Εἰ γοῦν καὶ τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ, τὸ προβάλλειν ἐστὶ τὸ συστατικὸν εἶδος, ἐστὶ ἡ μὲν πνεῦσις, ἢ ἐκπόρευσις, ἢ πρώτη αὐτοῦ καὶ ἀμεσος ἐνέργεια· διὰ δὲ τοῦ πνεῖν καὶ προβάλλειν γεννηθήσεται ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκέτι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς οἱ Θεολόγοι φασίν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος πρόεισιν· ἅπαντα ἐναντία τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ταῖς παραδόσεσι τῶν Πατέρων, καὶ τῇ κοινῇ χρήσει αὐτῶν.

Ἡ πατρότης ἐστὶ τὸ συστατικὸν ἴδιον τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ,

Ἄλλ' ἐπεὶ ταῦτα ἄτοπα, λείπεται τὴν μὲν πατρότητα τὸ πρόσωπον τὸ πατρικὸν συνιστᾶν, καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὸ ἀκοινωνήτον εἶδος εἶναι, τὴν δὲ προβολὴν ἔπεσθαι τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἤδη συστάντι. οὐχ ὡς συμβεβηκός, ἢ ἐπίκτητον, οὐδὲν γὰρ ἐν τῇ Τριάδι συμβεβηκός, ἀλλὰ κατὰ φύσιν πάντα καὶ οὐσιώδη· καὶ τὸ μὲν γεννᾶν πρώτην εἶναι, καὶ ἀμεσον ἐνέργειαν τοῦ προσώπου τοῦ πατρικοῦ, τὸ δὲ προβάλλειν ἀποτελεῖσθαι διὰ τοῦ γεννᾶν.

Ταῦτα μὲν οὖν προσειλήφθω τῶν βοηθησομένων, ὡς ἀναγκαῖα τῷ παντὶ λόγῳ.

Λήμμα β'.

Ἐτι δ' ὡς κοινὰ προειρήθω καὶ ταῦτα. Τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων τὰ μὲν ἐστὶ κοινὰ ταῖς ὑποστάσεσι πάσαις, ὡς τὸ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς καὶ πάντα τὰ ἀπολελυμένα· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ πρὸς τὰ ὄντα καθ' ὑπεροχὴν ἀποφάσεις, ὡς τὸ ἀόρατον, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἔτι τε ὅσα τὴν πρὸς κτίσιν σχέσιν ἐμφαίνει, ὡς τὸ δημιουργός, καὶ κριτὴς καὶ τὰ ὅμοια· τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα κοινὰ τοῖς προσώποις εἰσὶ πᾶσι· τὰ δὲ ἐστὶν ἴδια. Καὶ τῶν ἰδίων τὰ μὲν ἐστὶν ἴδια δυοῖν τῇ πρὸς τὸ λοιπὸν σχέσει, ὡς περ Ἰῆσῳ καὶ Πνεύματι ἴδιον τε αἰτιατὸν, ἢ Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἴδιον τὸ πέμπειν τὸ Πνεῦμα· τὰ δὲ ἴδια ἐνὸς προσώπου. Τῶν δὲ ἐνὸς προσώπου ἰδίων πάλιν, τὰ μὲν οὕτως ἴδια προσωπικά, ὡς καὶ ὑπαστάτικα εἶναι, ὡς περ ἡ πατρότης, ἢ υἱότης, καὶ ἡ ἐκπόρευσις· τὰ δὲ εἰ καὶ πρόσεστιν ἐνὶ μόνῳ, ἀλλ' οὐχ ὑφίστησι τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ μόνον γνωρίζεται· ὡς περ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον. Οὕτ' οὖν τὰ κοινὰ

τῶν τριῶν ἰδιώματα ὑποστατικά εἰσιν, οὔτε τὰ δύο ἴδια πρὸς τὸ τρίτον. Οὔτε μὴν τὰ ἑξῆς μὲν ἴδια, οὔτω δὲ ἴδια, ὡς γνώριστικά καὶ ἐπόμενα. Ἀλλὰ ταύτας μόνους εἶναι προσωπικάς ἰδιότητας, τὴν πατρότητα δηλαδή, καὶ τὴν υἰότητα, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν, ὡς ταύτας μόνους ὑφαστώσας τὰ πρόσωπα. Ἄ δὲ δύο ἴδια πρὸς τὸ τρίτον, ταῦτα γνωρίσματα, ἢ ἰδιώματα δύο τινῶν εἶναι προσώπων. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

iales, paternitas nimirum, et filiatio et processio, vero duarum personarum ad tertiam propria sunt, existant. Et hæc quidem ita se habent.

Τούτων δὲ ῥηθέντων συναποδείκνυται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι οὕτως.

Διὰ τῆς πρώτης καὶ ἀμέσου ἐνεργείας ἐκάστου πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐπιτελοῦνται ἐνέργειαι. Πρώτη δὲ ἐνέργεια καὶ ἀμεσος τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ γεννᾶν. Διὰ τοῦ γεννᾶν ἄρα ἡ τοῦ πνεῖν ἐπιτελεῖται ἐνέργεια. Καὶ οὕτως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὴ δὲ δι' Υἱοῦ τίνα τὴν δύναμιν ἔχει, καὶ τί ἡ διὰ ἐνταῦθα δηλοῖ, ὅτι δηλαδή αἰτίαν μεσιτεύουσας, ἰκανῶς ἐν τῷ Περὶ ἐνώσεως δεικνύται λόγῳ.

Ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται μόνου, ἢ οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς· ἀντιφάσεως γὰρ οὐδὲν μεταξύ. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς· εἰ δὲ οὐκ ἐκ μόνου, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἄρα. Ὅτι δ' οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, δεικνύται οὕτως. Πρῶτα μὲν οὐλαμοῦ οὔτε τῆς θείας Γραφῆς, οὔτε τῶν διδασκάλων εἴρηται· εἰρημένον· ὃ δὲ ὑπὸ τινος τούτων οὐκ εἴρηται, οὐδὲν τολμητέον εἰπεῖν· ἔπειτα τὸ προβάλλειν, ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς οὐσιώδης οὐσα οὐ πρώτη οὐδ' ἀμεσος, ἐπιτελεῖται διὰ τῆς πρώτης, ἥτις ἀπεδείχθη οὐσα τὸ γεννᾶν καὶ ἡ γέννησις· ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν ταύτης ἀνάγκη τῆς ἐνεργείας κοινωνεῖν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι. Ἄλλως τε πάντων κοινωνῶν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, πλὴν τῶν συστατικῶν ἰδιοτήτων, κοινωνήσει καὶ τῆς τοῦ προβάλλειν δυνάμει, φυσικῆς μὲν τῷ Πατρὶ, οὐ συστατικῆς δὲ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, οὐσης. Ὡστε τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἢ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεται. Διαφέρει γὰρ οὐδὲν ἐπὶ τῆς θεολογίας τῆς ἐκ ἡ διὰ.

Εἰ δὲ τις εἴποι, κοινήν εἶναι δεῖν καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τὴν δύναμιν τοῦ προβάλλειν, ὡς οὐσιώδη· πάντων γὰρ καὶ αὐτὸ κοινωνεῖ τῶν οὐσιωδῶν.

Μαθέτω ὁ τοιοῦτος τοῦτο ἀδύνατον εἶναι, διὰ τὸ ἀντιπίπτειν τῇ αὐτοῦ ἰδιότητι. Οὐ δύναται γὰρ τὸ αὐτὸ ἑαυτοῦ αἰτίον εἶναι. Ἐκαστα γὰρ τῶν θεῶν

(1) Hæc prima probatio cum sit negativa, nihil sane valeret, nisi esset ad hominem. Optime itaque militat adversus Græcos, qui ex Evangelio et Scriptura sacra nitentur probare Spiritum non procedere ex Filio, quia ibi non habetur nisi ex Patre procedere. Dicit ergo Bessarion ibi non ha-

berit ex solo Patre, ergo et ex Filio. Et ita semel accidit ut, cum quidam Græculus objecisset cuidam Latino, cur Latini addiderint ad Symbolum ex Filio procedere, cum non sit scriptum in Evangelio, merito audierit, cur etiam ipsi Græci fateantur ex solo Patre? Quo responso contulit.

His vero dictis, probatur Spiritus sanctus ex Patre per Filium procedere; In hunc modum.

Per primam et immediatam operationem uniuscujusque ceteræ omnes operationes efficiuntur. Prima autem et immediata operatio Patris est generare; igitur per generare operatio spirandi efficitur. Atque ita ex Patre per Filium procedit Spiritus sanctus. Illud autem per Filium, quam habeat vim, quidque hic præpositio per significet, quod nimirum causam intervenientem et mediam, in oratione *De concordia* satis ostenditur (1).

Præterea Spiritus sanctus vel a solo Patre procedit, vel non a solo Patre. Contradictionis enim nihil est medium. Atqui non a solo Patre procedit. Si autem non a solo, igitur et a Filio. Quod vero non a solo Patre procedat, sic ostenditur. Primum quidem nusquam, neque in divina Scriptura, neque apud doctores, invenitur dictum. Quod autem a nemine istorum dictum est, nemini audendum est dicere. Deinde producere, cum sit operatio Patris essentialis, non prima neque immediata, efficitur per primam, quæ ostensa est generare et generatio; ita ut necesse sit etiam Filium hujus operationis participem esse, ac per ipsum Spiritum sanctum procedere. Præsertim cum et Filius omnia sibi communia cum Patre habeat, exceptis constitutivis proprietatibus, communem quoque habebit potentiam producendi, quæ quidem naturalis est Patri, non tamen illius personæ constitutiva, ut dictum est. Itaque Spiritus ex Patre et Filio, vel ex Patre per Filium procedit. Si quidem inter præpositionem *ex*, et *per*, in theologia nihil interest.

Si quis vero dicat communem debere esse cum illis et Spiritui sancto vim producendi, quippe quæ sit essentialis; omnium enim essentialium et ipse Spiritus particeps est:

Discat isto talis hoc nullo modo fieri posse, quod ejus proprietati repugnet. Non enim potest idem sui ipsius causa esse. Singulæ enim divinæ per-

berit ex solo Patre, ergo et ex Filio. Et ita semel accidit ut, cum quidam Græculus objecisset cuidam Latino, cur Latini addiderint ad Symbolum ex Filio procedere, cum non sit scriptum in Evangelio, merito audierit, cur etiam ipsi Græci fateantur ex solo Patre? Quo responso contulit.

source omnia essentialia sibi mutuo communicant, manentes in eo quod sunt, et servantes suas proprietates. Manens enim, inquit magnus Basilus, Filius in eo, quod sit Filius, habet omnia Patris. Igitur et Spiritus manens in eo quod sit Spiritus, habet omnia Patris et Filii. Esse igitur causam sui ipsius, propriæ rationi repugnat, ut dictum est: ob eamque causam, activam processionem habere minime potest.

Si quis vero rursus dixerit, Atque si Spiritus operationis producendi erit exers, saltem erit particeps generandi, quemadmodum Filius participat vim producendi:

Non cum fugiat, istud quoque nullo modo fieri posse. Primo, quod operatio generandi sit ostensa esse operatio constitutiva speciei personæ Patris, quæ est incommunicabilis alteri personæ: ob eamque causam fieri non potest, ut altera persona illam participet.

Deinde, quod contradictionem in se contineat. Si enim ipse Spiritus generat Filium, procedit autem ab ipso, erit respectu ejusdem, et causa, et causatum. Hoc autem est contradictio.

At enim fortasse dicet quispiam, istud absurdum sequi ex eo quod præsupponamus Filium producere Spiritum: at si hoc non supponatur, sed tantum Spiritum cum Patre generare Filium, non amplius istud absurdum sequetur. Cur enim Spiritus cum Patre non generat potius Filium, sed Filius cum Patre producit Spiritum?

Si quis ergo ista dixerit, primum sciat se quærere, quæ nemo alius unquam vel cogitare ausus est. Deinde vis generandi intelligitur, antequam intelligatur vis producendi, tanquam prima et immediata operatio Patris, ut ostensum est. Ob eam ipsam causam, non potest hujus particeps esse Spiritus. Producendi vero vis, cum post generationem Filii intelligatur, et per generationem illius officiat, ut ostensum est, fieri potest, imo vero et necessarium est, ut cum ipso communicetur.

Si quis vero rursus ob has causas dixerit: Ergo minor est Spiritus Patre ac Filio, si quidem Pater generat Filium, et producit Spiritum, Filius autem et ipse cum Patre producit Spiritum: at Spiritus neque Filium generat, neque seipsum, neque alterum Spiritum producit.

Vana est ista ratio, et contra ipsum magis concludit, qui hoc dixerit. Si enim nullius personæ causam esse, imperfectionis et imminutionis in Trinitate hoc signum esse oportet existimare: igitur quod minus, eo quod plus personarum producit (1), imperfectius erit. Sed cum Filius unius tantum personæ Spiritus, cum Patre causa sit, minor erit Patre, qui et ipsius Filii, et Spiritus causa existit. At enim hoc vel cogitare, absurdum est: igitur illud quoque ejusdem absurditatis est. Esse enim causam vel causatum in

(1) Istud sane in solum etiam Patrem magis quadrare videtur, qui juxta recentiores Græcos

προσώπων κοινωνοῦσι πάντων ἀλλήλοις τῶν οὐσιωδῶν, μένοντα ἐν τῷ εἶναι ὃ εἰσι, καὶ σώζοντα τὴν ἐαυτῶν ιδιότητα. Μένων γὰρ, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Υἱὸς ἐν τῷ εἶναι Υἱὸς, ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἄρα μένον ἐν τῷ εἶναι Πνεῦμα, ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· τῷ ἴδιῳ οὖν λόγῳ, ὡς εἴρηται, μάχεται τὸ ἑαυτοῦ αἰτιῶν εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐνεργητικὴν ἐκπέρουσιν ἔχειν οὐ δύναται.

Εἰ δέ τις πάλιν εἴποι, Ἀλλ' εἰ μὴ τῆς τοῦ προβάλλειν ἐνεργείας κοινωνεῖ τὸ Πνεῦμα, κοινωνήσει γοῦν τῆς τοῦ γεννᾶν, ὡσπερ ὁ Υἱὸς τῆς τοῦ προβάλλειν·

Μὴ λανθανέτω οὐδὲ τοῦτο δυνατόν εἶναι. Πρῶτα μὲν διὰ τὴν τοῦ γεννᾶν ἐνέργειαν τοῦ συστατικοῦ εἶδους τοῦ πατρικοῦ προσώπου καὶ ἀκοινωνήτου πρὸς ἕτερον ἀποδεδειχθαι ἐνέργειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον εἶναι κοινωνῆσαι αὐτῷ ἕτερον πρόσωπον.

Ἐπειτα δὲ διὰ τὸ περιέχειν ἀντίφασιν ἐν ἑαυτῷ· εἰ γὰρ αὐτὸ γεννᾷ μὲν τὸν Υἱὸν, ἐκπορεύεται δ' ὑπ' αὐτοῦ, ἔσται πρὸς τὸ αὐτὸ καὶ αἰτιῶν, καὶ αἰτιατῶν. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἀντίφασις.

Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τοῦτο τὸ ἀτοπὸν ἐπιθεῖν, διὰ τὸ προϋποτιθέσθαι τὸν Υἱὸν προβάλλειν τὸ Πνεῦμα. Μὴ δὲ μὴ τοῦτο ὑποθεσθῆναι, ἀλλὰ μόνον, ὅτι τὸ Πνεῦμα σὺν τῷ Πατρὶ γεννᾷ τὸν Υἱὸν, τοῦτο οὐκ ἔτι τὸ ἀτοπὸν ἔφεται. Διὰ γὰρ οὐ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα σὺν τῷ Πατρὶ γεννᾷ τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς σὺν τῷ Πατρὶ προβάλλει τὸ Πνεῦμα:

Εἰ τις οὖν ταῦτα φαίη, πρῶτα μὲν ἴστω ζητιῶν ἢ μηδεὶς ἄλλος ποτὲ οὐδ' ἐνοησάτω ἐτόλμησεν· ἐπειτα ἢ μὲν τοῦ γεννᾶν δύναμις προεπινοεῖται τῆς τοῦ προβάλλειν δυνάμειος, ὡς πρώτη καὶ ἀμεσος ἐνεργεια τοῦ Πατρὸς, καθὼς ἀποδεδειχται· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναται ταύτης κοινωνεῖν τὸ Πνεῦμα· ἢ δὲ τοῦ προβάλλειν ἐπινοουμένη τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἐπιτελουμένη, ὡς δεικται, οὐκ ἀδύνατος, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἀναγκαῖα αὐτῷ κοινωνεῖσθαι.

Εἰ δέ τις αὖθις διὰ ταῦτα εἴποι, Οὐκοῦν ἐλάττω τὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εἴπερ ὁ μὲν Πάτερ γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ προβάλλει τὸ Πνεῦμα· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ αὐτὸς σὺν τῷ Πατρὶ προβάλλει τὸ Πνεῦμα· τὸ δὲ Πνεῦμα οὔτε τὸν Υἱὸν γεννᾷ, οὐδ' ἑαυτὸ οὐδ' ἕτερον πνεῦμα προβάλλει·

Μάταιος ὁ λόγος, καὶ καθ' ἑαυτοῦ μᾶλλον ὁ τοῦτο φάσκων συμπεραίνει· εἰ γὰρ ἀτελείας καὶ ἐλαττώσεως τοῦτο σημεῖον ἐν τῇ Τριάδι οἴεσθαι δεῖ, τὸ μηδενὸς τῶν προσώπων αἰτιῶν εἶναι, καὶ τὸ ἐλαττώων ἄρα προσώπων αἰτιῶν τοῦ πλειόνων αἰτιῶν ἐλάττω εἶναι. Ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐνὸς προσώπου τοῦ Πνεύματος μόνου αἰτιῶς ὢν σὺν τῷ Πατρὶ, ἐλάττω εἶναι τοῦ Πατρὸς, αἰτιῶν ὄντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ τοῦτο ἀτοπὸν καὶ μόνον ἐνοησάτω. Κάκεινο τοίνυν τῆς ὁμοίας ἐστὶν ἀτοπίας. Τὸ γὰρ αἰτιῶν ἢ αἰτιατῶν εἶναι ἐν τῇ Τριάδι εἰς τὰ πρόσω- solus et generat et producit. Neque tamen inde vel major aliis personis censetur vel minor.

πικὰ ἀναφερόμενον ἰδιώματα, οὔτε μεῖζον, οὔτ' ἑλάττω ἕτερον ἑτέρου ποιεῖ ἢ εἶναι, ἢ λέγεσθαι.

Ἐτι εἰ ἡ τοῦ γεννᾶν καὶ τοῦ προβάλλειν δυνάμις ἀμφω συστατικαὶ τοῦ προσώπου εἰσι τοῦ πατρικοῦ ἰδέα καὶ ἀνὰ μέρος, ἐκάστης δὲ ἐνεργείας εἶδος ἐστὶν ἀρχή· δύο εἶδη τῶν δύο τούτων ἐνεργειῶν ἔσονται. Ἐκαστὸν δὲ συστατικὸν εἶδος πρόσωπον συνιστᾷ. Καὶ οὕτως ὁ Πατήρ δύο πρόσωπα ἔσται. Τοῦτο δὲ ἀνοσιον. Οὐκ ἄρα ἡ τοῦ προβάλλειν δυνάμις συνιστᾷ τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ μὴ συνιστᾷ, κοινή ἔρα ἰστί καὶ τῷ Υἱῷ. Καὶ οὕτως τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται.

Ἐτι κοινῶς παρὰ πάντων ὁμολογεῖται τῶν διδασκάλων, ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρόβεισιν ἐξ Υἱοῦ. **B** Εἰ οὖν πρόβεισιν ἐξ αὐτοῦ, πρόβεισι πάντως φυσικῶς. Οὐδὲν γὰρ ἐν τῷ Θεῷ πέρα φύσιν, οὔτε ἐπίκτητον. Ἰὼν γὰρ κτισμάτων ἐστὶ τὸ μὴ φύσει ἐκ Θεοῦ προῖεναι. Εἰ τοίνυν κατὰ φύσιν ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα πρόβεισιν, ἡ δὲ κατὰ φύσιν πρόβεισις ἐν τοῖς Θεοῖς διχῶς ἐνδέχεται εἶναι, ἢ κατὰ γέννησιν, ἢ κατ' ἐκπόρευσιν, κατὰ γέννησιν δὲ οὐ πρόβεισιν ἐξ αὐτοῦ, ἢ γὰρ ἂν ἦν Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα· πρόβεισιν ἄρα κατ' ἐκπόρευσιν. Ἄρα ἡ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος πρόβεισις εἴη ἂν ὡς ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ. emanari secundum processionem, ut emanatio Spiritus ex Filio sit tanquam vero procedentis ab ipso.

Εἰ δὲ τις εἴποι, ὡς ἡ πρόβεισις οὕτη τὴν εἰς ἡμᾶς ἐνέργειαν δηλοῖ καὶ τὴν χάριν·

Ματαία ἂν εἴη τοῦτο καταφυγή. Εἰ γὰρ καὶ χάρις τις ἢ μετὰ μεταλαχθένον, καὶ οὐ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος, οὐσία γὰρ ἐστὶν ἀμέθεκτος· ὅμως οὐ χάρις ἀνυπόστατος πρόβεισιν ἐξ Υἱοῦ, ἀλλ' αὐτὴ ἡ θεία τοῦ Πνεύματος ὑπόστασις. Καὶ ὁ ἅγιον ἐξ ὧν ἄλλων ῥημάτων, ἐμφατικωτέρων περὶ τούτου, φασὶν οἱ διδάσκαλοι, τοῦ ἀναθλόζειν, λέγω, τοῦ καὶ πηγάζειν, καὶ ἐκλάμπειν. Ἄ τίνι μὴ τυφλώττοντι οὐ γνώρισμα, τὴν ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος οὐ μετάδοσιν, οὐδὲ χορηγίαν δηλοῦν; Ἡ τοιαύτη οὖν ἐξ Υἱοῦ ὑποστατικὴ τοῦ Πνεύματος πρόβεισις, ἢ δουλική ἐστὶν ἢ φυσική. Ἄλλ' ἐπεὶ δουλική οὐκ ἐστὶν, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ φυσική. Φυσική δὲ πρόβεισις ἐξ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως τί ἂν ἄλλο παρὰ τὴν αὐτοῦ ἐκπόρευσιν εἴη; Οὐδὲ πλάσαι βῆδιν.

Ἐτι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν ὑπάρχειν, κοινῇ πάντες ἀνατολικοὶ τε καὶ δυτικοὶ βουῶσι Πατέρες. Ἄλλὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τινὸς ὂν ἐν τῇ Τριάδι καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτῷ ἐστὶν. Τὸ Πνεῦμα ἄρα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λεγόμενον εἶναι, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐστὶν ὑποστάσεως. Ὅτι δ' ἐν τῇ Τριάδι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τινὸς ὂν καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐστὶν ὑποστάσεως, ὁ ἅγιον ἐκείθεν. Οὐσία καὶ ὑπόστασις ἐφ' ἐκάστου τῶν θεῶν προσώπων ἐν εἰσι πρᾶγμα, καὶ οὕτως ἐν, ὡς λόγῳ μόνῳ ἀλλήλων διακρίνεσθαι. Εἰ γὰρ πρᾶγμα ἀλλήλων πρό-

Trinitate, quod ad personales proprietates refertur, neque majorem vel esse vel dici, neque minorem alterum altero facit.

Præterea, si utraque vis generandi et producendi constituit personam Patris seorsum et separatim, uniuscujusque autem operationis species est principium: dum species erunt duarum operationum. Unaquæque autem constitutiva species personam constituit. Atque ita Pater duplici persona erit præditus. Hoc autem absurdum est. Non igitur producendi facultas constituit personam Patris. Si vero non constituit, communis ergo erit et Filio, et sic Spiritus ex Patre Filioque procedit.

Præterea inter omnes doctores convenit Spiritum sanctum produci et emanare ex Filio; si ergo emanat ab illo, omnino emanat naturaliter. Nihil enim in Deo est præter naturam, neque adventitiam: creaturarum enim est proprium, non natura ex Deo emanare; si igitur secundum naturam ex Filio Spiritus emanat, quæ autem secundum naturam emanatio, et productio est in divinis, dupliciter contingit esse, vel secundum generationem, vel processionem. At secundum generationem ab ipso non emanat; esset enim profecto Spiritus sanctus Filii filius. Igitur

Si quis vero dicat hanc processionem operationem ad nos et gratiam significare,

Vanum est ejus hoc refugium. Etsi enim gratiam quamdam participamus, minimeque substantiam Spiritus; substantia enim est imparticipabilis; non tamen gratia subsistentiam non habens procedit ex Filio, sed ipsa divina Spiritus hypostasis. Et manifestum est ex aliis verbis, quæ aperitius et significantius doctores dicunt, scaturienti, inquam, et instar fontis emanandi, et lucendi. Quæ cui non cæculienti non argumento esse possunt existentiam Spiritus, non communicationem, neque collationem aliquam donorum significare? Talis igitur ex Filio hypostatica Spiritus productio, vel servilis est vel naturalis. Verum quandoquidem non est servilis, necessario est naturalis. Naturalis vero productio personæ Spiritus ex Filio, quid aliud sit præter ejus processionem, ne tingere quidem facile est.

Præterea Spiritum sanctum ex substantia Patris et Filii esse atque subsistere communiter omnes Patres orientales et occidentales clamant. Sed in Trinitate quod est ex substantia alicujus, est quoque ex ejus persona. Igitur Spiritus sanctus, cum dicatur esse ex substantia Filii, erit quoque ex ejus hypostasi. Quod autem in Trinitate, quod est ex substantia alicujus, sit etiam ex ejus hypostasi, inde manifestum est. Substantia et hypostasis in quacunque divina persona una res sunt, atque ita una, ut sola mente ac ratione invicem discernantur. Si enim persona seu hypost-

stasis, et essentia re inter se different, quemadmodum sunt re ipsa tres personae, ita etiam essent tres essentiae. Hoc autem contrarium est fidei. Quamobrem cogitatione quidem essentia sejungitur ab hypostasi, revera tamen eadem et una res est, contrario modo atque se habeant in nobis hominibus. Etenim in nobis conjunctio quidem naturae, scilicet humanitatis, cum uniuscujusque persona, sensu mentis, et cogitatione tantum facit unum, re autem duo sunt. Alia enim res est communis humanitas, alia vero hujus personae individualitas. Quosdam, quemadmodum sumus multae personae, sic etiam multi homines. Et ideo non necessario, quod ex natura est alienius, ex persona quoque illius est. At vero in sanctissima Trinitate, ut dictum est, totum oppositum evenit: ex eo nihil, quod natura, et persona unum et idem sunt, discretio autem et separatio tantum ratione. Quamobrem quod ex natura alienius personae est, ex illius quoque sit persona necessario est. Si ergo ex natura Filii Spiritus est, ejus rei plena sunt omnia scripta Cyrilli, igitur ex illius quoque hypostasi est.

Verum aiunt nostri, propter consubstantialitatem haec dici, et ut Spiritus ostendatur ejusdem esse substantiae cum Patre et Filio.

*Spiritus ex substantia Patris et Filii,
non tamen contra.*

Quod sano verum est; sed quo verum, eo magis Latinis favet. Sic enim magis consubstantialis est Spiritus Patri ac Filio, utpote qui ex ipsorum substantia et ab ipsis proveniat, hoc est procedat. Dicatur enim clarius propter eos quos verba offendunt. Si enim simpliciter consubstantialitatem tantum, ut nostri arbitrantur, significat, oportebat etiam Patrem ex substantia Filii et Spiritus dici. Verum id neque ausus est quisquam adhuc, neque audebit dicere, quando opera pretium duxerit piorum hominum in numero se reponi. Praesertim cum et substantia neque generet, neque producat, juxta theologorum sententiam, itemque ipsorum philosophorum, si quidem et ipsi ubique in tota philosophia clamant, operationes esse individuorum, non universalium. Etenim me, non simpliciter homo, sed quidam homo genuit. Si igitur, ut dictum est, operationes individuorum, non universalium, neque simpliciter substantiae, quid aliud intelligere debemus, dum substantiam Filii audivimus, et ex ipsa procedere Spiritum, quam ejus divinam hypostasin?

Neque vero id nos praetercat, sanctos, qui haec aiunt, cum Arianos et Eononianos oppugnarent, haec dixisse, qui quidem Filium ex Patre, Spiritum autem ex Filio esse fatebantur, ex substantia vero esse negabant, affirmantes Filium ex Patre quidem esse, verum non substantialiter, sed voluntate Patris esse genitum; Spiritum vero et ipsum ex Filio, sed non substantialiter, tantum voluntate. Quocirca et Filium minorem esse Patre, et alte-

σωσαν, ἢ ὑπόστασις, καὶ οὐσία διέφερον, ἥσαν ἄν ὡςπερ τρία πρόσωπα πραγματικῶς, οὕτω καὶ τρεῖς οὐσίαι. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἐναντίον τῆ πίστει. Διὰ ἐπινοίας μὲν ἐστὶν ἡ διάκρισις ὑποστάσεως καὶ οὐσίας, πράγματι δὲ γὰρ ἡ ἔνωσις ἐναντίως ἢ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἐφ' ἡμῶν γὰρ ἡ μὲν ἔνωσις τῆς φύσεως ἦτοι τῆς ἀνθρωπότητος μετὰ τοῦ ἐκάστου προσώπου ἐπινοία ποιεῖ ἕν, πράγματι δὲ εἰσι δύο. Ἄλλο γὰρ πρᾶγμα ἡ κοινή ἀνθρωπότης, καὶ ἄλλο πρᾶγμα ἡ τοῦδε τοῦ προσώπου ἀτομότης. Διὰ ὡςπερ εἰμὲν πολλὰ πρόσωπα, οὕτω καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι. Διὸ οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὸ ἐκ τῆς φύσεως τοῦδε τινος καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτῆ ἐστὶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὡς εἴρηται, τὸ ἀνάπαλιν ἐστὶν· ὅτι δευλαδὴ ἡ μὲν ἔνωσις φύσεως τε καὶ προσώπου ἐστὶ πρᾶγμα, ἡ δὲ διάκρισις ἐπινοία. Ὅθεν τὸ ἐκ τῆς φύσεως τινος τῶν προσώπων καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐξ ἀνάγκης ἐστὶν. Εἰ οὖν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὗ πλήρης πᾶσα γρᾶφή Κυριλλου, καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἔρα ἐστὶν.

Ἄλλὰ φασὶν οἱ ἡμέτεροι, διὰ τὸ ὁμοούσιον ταῦτα εἰρησθαι, καὶ ἵνα τὸ Πνεῦμα δειχθῆ τῆς ταυτῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.

Τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐ μὴν ἀνάπαλιν.

Τοῦτο δὲ ἀληθὲς μὲν, ὡς δὲ ἀληθὲς, τοιοῦτη Λατίνους συνηγορεῖ μάλλον. Οὕτω γὰρ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ μάλλον τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν, καὶ ἐξ αὐτῶν προῖον, ἦγουν ἐκπορευόμενον. Λεγέσθω γὰρ καθαριώτερον διὰ τοὺς τοῖς ῥήμασι προσκόπτοντας. Εἰ γὰρ τὴν ὁμοουσιότητα ἀπλῶς δηλοῖ μόνον, ὡς οἱ ἡμέτεροι οἴονται, ἔδει καὶ τὸν Πατέρα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος λέγεσθαι. Ἄλλὰ τοῦτο οὐτ' ἐτόλμησέ τις μέχρι καὶ νῦν, οὔτε τολμήσει εἰπεῖν, ἕως ἂν τοῖς εὐσέβεισι συντάττασθαι προῦργου ποιοῖτο· ἄλλως τε ἵπεί οὐσία οὔτε γεννᾷ, οὔτε ἐκπορεύει κατὰ τοὺς θεολόγους, ἐτι τε καὶ αὐτοὺς τοὺς φιλοσόφους, καὶ αὐτοὶ γὰρ πανταχοῦ βοῶσι φιλοσοφίας, τὰς ἐνεργείας τῶν ἀτόμων εἶναι, οὐ τῶν καθόλου· ἐμὲ γὰρ οὐχ ἀπλῶς ἀνθρώπος, ἀλλ' ὁ τις ἀνθρώπος γεγέννηκεν. Εἰ οὖν, ὡς εἴρηται, αἱ ἐνεργεῖαι εἰσι τῶν ἀτόμων, οὐ τῶν καθόλου, οὐδὲ τῆς ἀπλῶς οὐσίας, τί ἄλλο καὶ ὀφειλομένον οὐσίαν Υἱοῦ ἀκούοντες καὶ ἐξ αὐτῆς προῖέναι τὸ Πνεῦμα, ἢ τὴν αὐτοῦ θεῖαν ὑπόστασιν;

Μηδὲ τοῦτο δὲ ἡμᾶς λανθανέτω, ἔτι οἱ ταῦτα λέγοντες ἅγιοι πρὸς Ἀρειανούς καὶ Εὐνομιανούς μαχόμενοι ἔλεγον ταῦτα· οἱ, τὸν μὲν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὀμολογούν· ἠρνοῦντο δὲ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, λέγοντες τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν, ἀλλ' οὐκ οὐσιωδῶς, ἀλλὰ θελήσει τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι· τὸ δὲ Πνεῦμα καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ οὐσιωδῶς, ἀλλὰ θελήσει. Διὸ τὸν μὲν Υἱὸν ἐλάττωσα τοῦ Πατρὸς καὶ ἑτέρας οὐ-